

17994

325
7-23

325

Պ-23

15 JAN 2010

ՅԵՓԱՆՆՈՍ ՔԱՂԱՆԱՅ ՊԱՊԱՅԵԱՆ

A 4207

Ա Յ Ն

ԼՈՒԳԱՆՍԿԻՑ

(ԱԿԱՐԱՅ ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՀԵՐԹԵԻՑԵԱՆ-ԿԱՐԱԳԱՇԵԱՆ-ՀՐԱՅՐԻՆ)

Լեզու սուտ՝ ատեալ զճշմար-
տութիւն և րերան անղաղար,
առնէ խորվուծիւն:

Գրէր Առաքեալ

300

427-ՊԱ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ԵԼԵՔՏՐՈՆԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ, ՊՕԼԻՑ. 7.

1907.

(86)

17 JUL 2013

17594

27 SEP 2006

300

ՄՏԵՓԱՆՆՈՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՊԱՊԱՅԵԱՆ

Հայկ. Գրադարան

1727-04

1488թ. 24 Հունիս

այս Կոմիտե.

Ա Յ Ն

325
7-24

ԼՈՒԳԱՆՍԿԻՑ

567

(ԱԿԱՄԱՅ ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՀԵՐԹԵԻՑԵԱՆ-ԿԱՐԱԳԱՇԵԱՆ-ՀՐԱՅՐԻՆ)

21805
30816

Լեզու սուտ՝ ատեալ զճշմարտութիւն և բերան անդադար, առնէ խորվումիւն:

Գեղ. Առաքել

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

ԵՆԵՏԴԱՐԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ, ՊՈԼԻՑ. 7.

1907 (86)

1905 թուականին, Լուգանսկի հայազգի ժողովրդի միաձայն ընտրութեամբ փոխադրուեցինք Մելիտոպոլից Լուգանսկ:

Մելիտոպոլում՝ միամեայ քահանայադործութեանս ընթացքում, ժողովրդի հետ ապրեցինք խաղաղ, սիրով և ոչ մի ընդհարում չունեցանք:

Հոյակապ եկեղեցի, ուսումնարան, քահանայի համար փառաւոր բնակարան, գեղեցիկ ծառատան եկեղեցու բակում:

Թէև, քահանայի ռոճիկը գոյանում էր ամսական կամաւոր նուիրաբերութիւններից, բայց վարձատրութեան այդ ձևը ժամանակաւոր էր. եկեղեցական կալուածները վերադարձնելուց յետոյ քահանան իր ռոճիկը պիտի ստանար խաւովների ամսավճարից, իւրաքանչիւր ամիս 50 ռ., որ աւելի պատուաւոր է կոպէկ-կոպէկ մուրացկանութեամբ հաւաքուած ռոճիկից, ինչպէս կատարւում է այդ Լուգանսկում:

Ուրեմն՝ մենք կարող էինք այնտեղ աւելի ապահով ապրել, հանգիստ լինել, քան թէ Լու-

գանսկում, ուր ոչինչ չկար. ոչ եկեղեցի, ոչ ուսումնարան և ոչ էլ քահանայի բնակարան:

Չկամենալով երիտասարդական հասակում հանգիստ ապրել՝ մենք ընտրեցինք Լուգանսկը, ուր աւելի լայն ասպարէզ կար գործելու, աշխատելու և բացի այդ՝ Լուգանսկը համեմատաբար մօտ էր Կովկասին:

Մեկիտոպոլից հեռանալս նախկին ծխերիս վրայ վատ տպաւորութիւն թողեց. շատերը կարծում էին, որ մենք Լուգանսկը ընտրել ենք նրա համար, որ այնտեղ աւելի շատ հարուստ մարդիկ կան (տեղւոյս ժողովուրդը-48 տուն, տասնով աւել է Մեկիտոպոլի ժողովրդից):

Պ. Խ. Մ-ի խանութում տեղափոխութեանս առթիւ արեց հետեւեալ նկատողութիւնը. — «Տ. Հայր, հոսէն կերթաք հարուստ քաղաք, մեզի չհաւնեցիք ինչ:»

Մեկիտոպոլի արդիւնաւոր քաղաքագլուխ՝ պ. Յ. Չերնիկեան, որը խելքի, կրթութեան և զարգացողութեան տէր անձն է՝ հրաժեշտի ողջոյն տալու ժամանակ ասաց ինձ հետեւեալ խօսքերը. — «Տ. Հայր, պիտի երթա՞ք. լաւ չարիք. ուրեմն մեզ «забракавать» արեցիք:

Բարեպաշտ, տարիքաւոր այրի Տ. Աննա Կարապետեան Հայր-Բաբամեան հրաժեշտի ողջոյն տալու համար կայարան գալով ՚ի միջի այլոց արեց հետեւեալ բարեմաղթութիւնը. Տ. Հ. Աս-

տուած յաջողութիւն տայ, զնացէք. բայց եթէ վերադառնալու ըլլաք, դարձեալ կրնդունենք ձեզ...

Մեկիտոպոլի խաղաղ համայնքի մէջ՝ կան Սալիպեան ուսումնաւարտներ, որոնք վատ վերաբերուած չեն դէպի մեզ:

Մեծարգոյ Արութեան, այնքան լուրջ էր նայում օտարութեան մէջ գտնուած քահանայիս դրութեան, որ քանիցս ինքը անձամբ բերել է իր հաւաքած ոռճիկը (պարոնը Սալիպեան սաներից է):

Առանձին համակրանքով էր վերաբերում դէպի նուաստս և տեղւոյն ժողովրդեան բարերար՝ Մեծապատիւ պ. Գէորգ աղա Սարա-Մըրզա:

Ժողովրդի յարգանքն այնտեղ հասաւ, որ նոքա տօնախմբութեանս օրը, նուէրներով պատուեցին ինձ:

Երբէք մոռանալու չենք Մեկիտոպոլի օրհնեալ ժողովրդի անկեղծ վերաբերմունքը դէպի մեզ. շատ անգամ նոքա յուսադրել և ամօքել են վշտերիս դառնութիւնն, օտարութեան մէջ: Ուրեմն՝ ամօթ Դ.-ին, որ ծխական ժողովում, կրքից կուրացած, թոյլ է տուել ասել, որ տեղւոյն ժողովուրդը դժգոհ է եղել մեզնից, դորա համար էլ փոխադրուել ենք Լուգանսկ: Մեր ասածներն ապացուցանելու համար դնում ենք այստեղ մեր նախկին ծխականներից մէկի՝ Աղէքսանդրապոլցի պ. Ենովք Հայր-Բաբամեանի նամակից մի փոքրիկ բաղուածք—

Բարեկրօն Ստեփաննոս քահանայի Պապայեան

Արժ. Տ. Հայր.

Ձկարծեմ թէ, իմ նամակ չգրածս, դուք բացատրէք, որպէս թէ ձեզ մոռացած լինիմ. ոչ, ամենևին ոչ. թէ ես և թէ մեր ընտանիքը, բոլորը ձեզ հաճութեամբ յիշում են: Յիշում է ձեզ և կարելի է ասել, այստեղի բոլոր հայ հասարակութիւնն և այլն:

Թող ներէ մեզ ազնիւ ընթերցողը, որ մենք, մի վատ սիրտ անձի պատճառով, թոյլ տուինք մեզ համեստութեան շրջանից ելնել. ներողութիւն, հազար ներողութիւն: Սակայն, դառնանք բուն խնդրին:

Մեղիտապօլից գալով Լուգանսկ, հասարակական գործերը գտանք ողբալի դրութեան մէջ: Աղօթատունը, որ մի փոքրիկ շինութիւն է՝ ուրիշի սեփականութիւն, չկայ քահանայի բնակարան, ծխական ուսումնարան: Ժողովուրդը միմեանցից անջատուած, թշնամի, միով բանիւ՝ կատարեալ բաբելօնեան խառնակութիւն: Իմ նախորդը՝ Հերթեցեան քահանան, որը խիստ վարպետ է ուրիշներին ցեխոտելու մրոտելու և որի վարմունքի շնորհիւ ստիպուած եղանք բրօշիւրս հրատարակել, իր հնգամեայ պաշտօնավարութեան ընթացքում, «եռանդով գործելով» շատ բան է արել, բայց ոչինչ չէ արել, գոնէ չէ կարողացել Աղօթատան հարցը վերջացնել: Ահա այդ «գործունեայ» և «եռանդուն» քահանայի տեղիցս հե-

ռանալուց յետոյ՝ մեզ վիճակուեց նրա «սկսածը» շարունակել: 1905 թ. Սեպ. ամսին, հոգաբարձական ընտրութեան համար առաջին ծխական ժողով ունեցանք. ժողովը բազմամարդ էր. Տէր Աստուած, այդ լինչ ժողով էր. գործակալ եղածս ժամանակ մենք տեսել ենք գիւղական ժողով, «բահ ու բրիչով» (Կարսի գաւառում), բայց սա ուրիշ բան էր. մարդիկ, կարծես թէ հոգեկան «աֆֆէկտի» գազաթնակէտին էին հասել-այնպէս էին դռում աղօթատան մէջ.

Теръ-Нерсесъ, Теръ-Нерсесъ (խօսակցութիւնը մեր ժողովներում ուսերէն է):

Բանից դուրս եկաւ, որ թէև ժողովուրդը հեռացրել էր «Կարագաշեանի» ներբողած ձերթեցեան քահ. բայց հանգստացած չէր, ալէկոծւում էր ինչպէս ծով, թէև «Փրթունայ» առաջնող քամին վաղուց արդէն չքացել էր:

Ժողովուրդը շարունակ բողոքելով ձերթեցեան քահանայի դէմ՝ յուսով է եղել, որ սրբազան Առաջնորդը իսկոյն և եթ կ'պատժէ նրան, կհեռացնէ Լուգանսկից, բայց յուսախաբուելով, սկսել է դժգոհութեան նշաններ ցոյց տալ և սրբազան Առաջնորդի դէմ, որը իբրև վերին աստիճանի բարի անձնաւորութիւն, չէ կամեցել «գմահ մեղաւորին, այլ զդառնալն նորա ի չար ճանապարհէն և զկեալն»: Ժողովրդից երկու անձինք՝ պ. Սալթիկով և պ. Գ. Քիրիշչեան ն.

Նախիջևան գնալով՝ հանգ. Նահապետ եպիս. Նահապետեանի և փոխանորդ Մուշէ վարդ. ներկայութեամբ, ազաչում են սրբազան Առաջնորդից հեռացնել նրան: Այսպէս է նկարագրում պ. Սալթիկով իր կատարած միսսիան. — «մինք „нах-рапомъ лѣзли“ Սրբազան հօր վրայ, մի ժամ աւել գալաճի արինք քահանայի պատճառով, բայց բան դուրս չեկաւ. իսկ Սրբազանն պատասխանել է. — որդիք մի քիչ համբերեցէք, երիտասարդ է, անփորձ է, գուցէ կուղղուի. վերջապէս ճշմարտութեամբ իմացաւ համար անպէտք համարուած քահանային. և այլն. ծխականները տեսնելով, որ սրբազան Առաջնորդը չէ կամենում միանգամից տապալել նրան, վճռում են ռոճիկ չտալ, որպէսզի այդ միջոցով կարողանան հեռացնել նրան և, ի հարկէ, հասնում են իրենց նպատակին: Հերթեցեան քահանան բողոքում է սրբազան Առաջնորդին՝ ժողովրդի այդ վարմունքի դէմ և պահանջում է իրեն հասանելիք ռոճիկը, այդպիսի հիման վրայ թեմական իշխանութիւնը հրամայում է երեց. Պօղոս Աջեմեանին՝ եկեղ. գումարից տալ քահ. ռոճիկը. ահա այդտեղից է սկիզբն առնում ժողովրդի և երեցփոխի թշնամութիւնը: Ինչպէս ընթերցողը ծանօթացած կլինի «Կարագաշեանի» անպատկառ գրութիւնից-պամֆլետից և պարբերական մամուլի մէջ (Մշակ) լոյս տեսած խայտառակ

դրութիւններից հերթեցեան քահ. երախտապարտ գտնուեց դէպի իրեն ձեռնադրող և պաշտպանող սրբազան Առաջնորդը: Սակայն հարցից չհեռանանք: Առաջին ծխական ժողովում, ծխականները բռնն բողոք յայտնեցին և երեցփոխ Աջեմեանի դէմ նրա՝ հերթեցեան քահ. ցոյց տուած պաշտպանութեան համար՝ ընդդէմ ժողովրդեան. ամենքը միաձայն գոչում էին, որ շնորհիւ նրա թուլութեան «կարմիր խաչի» և այլ գումարները ծախսուել են անկօնարօլ կերպով, բայց, ի պատիւ ժողովրդեան պիտի նկատել, որ ոչ ոք պ. Աջեմեանի դրամական հաւատարմութեան մասին չէր կասկածում. ճիշտն ասած՝ անկեղծ կերպով հաւատում էի Աջեմեանի հաւատարմութեան, դորա համար էլ բոլոր ծխական ժողովներում պաշտպանում էի նրան՝ շարժելով շատերի դժգոհութիւնն իմ դէմ: Ժողովուրդը, վրէժխնդրութեամբ լցուած պահանջում էր քննութիւն՝ հերթեցեան քահ. հանգանակած և «ուղարկած» 292 ը. և 1903 թուին Մայր Աթոռի կալուածները գրաւած ժամանակ իբրեւնպատտ հանգանակուած 400 ը. մասին:

Ժողովրդի արդար պահանջն անիրագործելի թողնել չէր կարելի. ծուխը պահանջում էր հարց տալ այդ չարաբաստիկ 292 ը. մասին, թուղթ գրուեց թեմական իշխանութեան. պատասխանը քացասական էր, ահա այդտեղից սկիզբն առաւ

«Կարմիր-խաչի» համար հաւաքուած փողի քննութիւնը:

Այստեղ մենք կանգ ենք առնում «Մ. Կարազաշեանի» առաջին սուտն հրապարակ հանելու նպատակաւ: «Մ. Կարազաշեան» ինձ անամօթ կերպով հայհոյելուց յետոյ շարում է հետեւեալ գոհարները—«զանգակների փողը,» կարմիր-խաչին յատկացնելուն դէմ է եղել հերթեցեանը, բայց զիջել է ժողովրդի պահանջին և այլն.» որպիսի անամօթ և եղջիւրաւոր սուտ: Հապա ի՞նչ է աւսում հերթեցեանի «Призывъ-ը, որի տակ ամենից առաջ ինքն է ստորագրել. ահա այդ թուղթը.—

Призывъ.

„Сборъ въ пользу краснаго креста далъ «вчера сумму 100 р. 90. к. не честь нашему «о-ву въ такое тяжелое время, являться съ «100 рублями, а потому не плохо было-бы «собранныя для молитв. дома на колокола день-«ги надобность въ коихъ миновала!! доложить на вчера собранную въ пользу креста сумму. «Желающіе должны подписаться о согласіи. «Я согласенъ, свящ. Нерсесь.

Ամսաթիւ. Տարեթիւ չկայ: Հետևում է 29 ստորագրութիւն:

Ըստօրինի, հերթեցեան քահ. իրաւունք չու-

նէր թղթի տակ ստորագրելու նախ՝ որ այդ փողը ինքը տուած չէր և երկրորդ՝ դորանով ճնշում է դործ դրել մնացած ծխականների վրայ:

Երբ քննութեան ժամանակ պ. Սալթիկովից հարցրինք թէ ինչո՞ւ դուք ստորագրել էք թղթի տակ «съ наслажденіемъ согласенъ», այն ի՞նչ հիմա բողոքում էք, նա պատասխանեց—... «ի-նադու» ձեռք բաշեցի, թէև հակառակ էի, բացի այդ՝ մասնութիւնից վախեցայ...: Ծիծաղելին, թէ ցաւալին այն է, որ փողը «կարմիր-խաչին» յատկացնելու համաձայնութիւն են տուել այնպիսի անձինք, որոնք մի կողմէկ նուիրած չեն և մինչև օրս էլ սև գրոշ տուած չեն եկեղեցուն:

Ուրեմն սուտ է, որ թղթին ստորագրել են նուիրատուները. թուղթը ստորագրած է ոչ թէ կանոնաւոր ծխական ժողովում, այլ՝ բազարում:

„Призывъ“ -ի տակ 20 մարդ փողոցներում ստորագրել տալուց յետոյ՝ հերթեցեան ք. այսպիսի խորհրդաւոր մակագրութիւն է արել.—«11-ն «փետրվարի ես, պ. Յ. Թովմասեան ըստ համա-«ձայնութեան մեր ժողովրդեան բացարձակ մե-«ծամասնութեան այսօր տւեցինք մեր մօտի հաւաքած «192» ը. զանգերի փողը յօգուտ կարմիր խաչի ընկերութեան (Տարեթիւ չկայ):

Ներսէս ք. հերթեցեան

Յակոբ Թումասեան:

«Призывъ»-ի մասին ստեր թխելուց յետոյ «Մ. Կարապաշ» մեծ ապրումբով շարունակում է. «Իսկ այսօր, 4 տարուայ այդ գործը, որ իւր «բոլոր կողմերով վերապահւած է Լուգանսկի չայ հասարակութեան, յետին նպատակով դառնում է թեմական առաջնորդի իրաւասութեան «ինդիք: Տ ներսէս քահ. Հերթեցեան ղրկած «է այդ գումարը իր նպատակին և կամ ոչ՝ այդ «հարցով պիտի զբաղուէին նուիրատուները, որ- «պէս իրենց սեփական տուրք. իսկ փոքր ի «շատէ... (այստեղ գործածուած է մի խուլի- «գանական դարձուածք, որ ամաչում եմ մէջ «բերել) առաջնորդը անպայման պիտի իրեն «հեռու պահէր քաղաքացիական և քրէական «գործերում խառնուելու միտումից, յարելով, որ «գա մարմնաւոր իշխանութեան գործ է:»

Տեսնում էք, ընթերցող, ինչպէս են սարքում պատմութիւնը. ի՞նչ անուն տանք դորան. անամօթութիւն, անբարեխղճութիւն, թէ խաչագողութիւն:

1904 թուականի սկիզբներում Հերթեցեան քահ. «ուղարկել» է 292 ր. հիւանդ և վիրաւոր ռուս զօրքերի ընտանեաց օգտին. իսկ մենք գործ ենք սկսել 1905 թ. եթէ ձեր յանցաւոր ուղեղին մի քիչ զօռ տաք, պ. մատեմատիկոս՝ կտեսնէք, որ մի տարի էլ հազիւ է անցել:

«Մ. Կարապաշի» կարծիքով սրբազան Առաջնորդը իրաւունք չունի քաղաքացիական գործերում խառնուելու, որովհետեւ այդ մարմնաւոր իշխանութեան գործ է. որպիսի հրաշալի տրամաբանութիւն... Օրէնսգէտ «Կարապաշի» կարծիքով կլանուած փողի համար մենք հարց պիտի տայինք ոչ թէ թեմիս առաջնորդին կամ կոնսիստորին, այլ участковый приставъ-ին:

Ժողովրդականք պահանջում են քահանայից՝ հարց տալ սրբազանին 292 ր. մասին. քահ. պաշտօնապէս հարցնում է թեմակալ Առաջնորդից հանգանակուած փողի մասին, իսկ սրբազան Առաջնորդը պիտի լռէ, որովհետեւ այդ «մարմնաւոր» իշխանութեան գործ է. բացի այդ՝ «Կարապաշեան» չէ կամենում, որ այդ մասին գրազրութիւն բացուի...

Աւելի լաւ չէր լինի, եթէ Հերթեցեան քահ. փոխանակ զիպլօմատի խաղեր խաղալու մեր գըլխին, հէնց առաջին պահանջի ժամանակ ներկայացնէր չարաբաստիկ «անդորրագիրը», որով թէ ինքը կազատուէր և թէ մեզ աւելորդ գլխացաւից կազատէր: Բայց չեղած բանը ինչպէս պիտի ներկայացնէր. այդ գաղտնիքը գուցէ գիտէ Կարապաշ:

Նախկին Երեցփոխ Աջմեանի ասելով՝ քանիցս պահանջել է «անդորրագիրը» Հերթեցեան

քահ. բայց վերջինս տուած չէ, առարկելով, որ այդ ժողովրդեան չէ վերաբերում: Վերջապէս ինչ իրաւունքով ներսէս քահ. պահում է իր մօտ ժողովրդական փողի կվիտանցիան: Ինչու ալք բանը գործերի մէջ չէ թողնում, տեղիցս հեռանալու ժամանակ:

Հրէական ջարդերի ժամանակ տեղւոյս քաղաքային վարչութիւնն, հրաւիրելով մեզ ժողովի, խնդրեց ժողովարարութիւն անել հայերի մէջ: Փողը ժողովեցինք տուինք քաղաքագլխին, իսկ կվիտանցիան պահեցինք գործերի մէջ (1905 թ. 30 նոյեմբ. № 5)

Կիշնեի «կարմիր-խաչի» ընկերութեան նախագահ՝ պ Սինադինօ, դիմելով սրբազան Առաջնորդին խնդրում է թեմում ժողովարարութիւն բանալ. Առաջնորդը, 1904 թ. փետրուարի 14-ին № 61 դրութեամբ, պատուիրում է երեցփոխին դրամ ժողովել՝ ուղարկելով կոնսիստորի կնքով վաւերացրած ստորագրութեան թերթ:

Հաւաքած փողը փոխանակ կոնսիստոր ուղարկելու, «ուղարկում» են Եկատերինօսլաւի նահանգապետին, չմոռանալով սրբազան Առաջնորդին խաբել՝ կեղծ յայտարարութեամբ, ինչպէս վերջը կտեսնէ ընթերցողը: Անշուշտ ս. Առաջնորդը հարց պիտի տար հանգանակած փողի մասին, եթէ երեց. Աջեմեան ներսէս քահ. թելադրութեամբ չմոլորեցնէր Հայոց առաջնոր-

դին և չգրէր, որ փողը յանձնուած է Լուգանսկի քաղաքագլխին: Պանֆիլտիստ «Կարագաչի» ասելով՝ Գիշնեի հոգևոր Ատեանն դաշն է կապել մի շարք հոգևորականների հետ՝ «անգուգական» գործիչին տապալելու համար. դէհ, ազնիւ ընթերցող, ի՞նչ կասէք դորան. դօնկիշօտութիւն, թէ ուրիշ բան. ողբանք, թէ ծիծաղենք այդ գիւտի վրայ:

Դաշն կապել չերթեցեան քահ. տապալելու համար...

Ինչ կարիք կար դաշն կապելու, քանի որ նրա բաղմազան սխրագործութիւնները վաղուց դաշն էին կապել նրա դէմ: Ասացէք, խնդրեմ, ինչ մի մեծ բաւականութիւն էր մեզ համար, մի այսպիսի ծանր ժամանակ, օտարութեան մէջ, զբաղուել չերթեցեան քահանայով նրան վնասելու նպատակով. վերջապէս ի՞նչ էր արել այդ մարդը մեզ, որ մենք նրան վնասելու ձգտէինք: Ժողովուրդն է պահանջել, ժողովուրդն է խնդրել «կարմիր-խաչի» մասին քննութիւն կատարել: Մենք բոլորովին տեղեկութիւն չունէինք հանգանակուած փողի մասին, որովհետև աղօթատանս գործերի մէջ ոչինչ չկար:

Մեր ասածներն ապացուցանելու համար՝ կբերենք հետևեալ բաղուածքը.—

4 հոկտեմբ. 1905 թ.

Արժանապատիւ Տէր Ստեփան-

Քիշնե-

նոս Հայր.

«Հերթեցեանի հասցրած վիրաւորանքը՝ մեր

միշտ ներողամիտ և անպայման բարեսիրտ Սրբազան Հօրը, այնքան խորն է և ծանր, որ զբոսար է բուժել, եթէ ոչ անհնարին... այդ բանը անշուշտ զգուժ էք ինքներդ. մենք էլ մշտաժողով ենք նրա ընտանեկան զրույթեան մասին և ցանկանում ենք մի կերպ կարեկից լինել:

Յարգանք՝ Վարպետ Օհանջանեան.

(Ատենադպիր Կոնսիստորիք)

Ահա թէ ինչպէս ենք դաշն կապել Հոգևոր իշխանութեան հետ՝ հերթեցեանին վնասելու համար: Եթէ մենք վնասելու ցանկութիւն ունենայինք, արդեօք նամակ կը գրէինք և կ'ինդրէինք մասնաւոր կերպով՝ ներողամիտ վերաբերւել դէպի նա, 'ի նկատի ունենալով նրա ընտանեկան զրույթիւնը:

Ինչպէս վերը յիշեցի, ժողովրդի որոշումից յետոյ անմիջապէս դիմեցինք վիճակային Կոնսիստորիք և հարց տուինք հանգանակած փողի մասին: Ստացանք հետեւեալ զրույթիւնը.—

Բ. 209

Կ 27 յունիս 1906 թ.

Բարեկրօն Ստեփաննոս քննիչ

Կ Բէշէ-

Պապական Աղօթատան Հայոց Լուգանսիի

Առ յայտարարութիւն Ձեր ի 19 ամսոյս թ. 10 վիճ. Կոնսիստորիայ այսու տալ գիտել բարեկրօնութեան Ձերում թէ՛ յօգուտ ուսանական «կարմիր խաչի» ընկերութեան 'ի ժամանակի

չէ մատուցեալ Սմին կամ չահուն ս. առաջնորդի թեմիս դրամ ինչ, իսկ երեց. պ. Աճեմեանցն պահելով առ ինքեան զվաւերական թերթ հանգանակութեան դրամոց՝ յայտարարութեամբ 'ի 22 Փետրվարի 1904 ամի թ. 7 տուեալ էր գիտել նորին բարձր Սրբազնութեան թէ՛ զհանգանակութիւն դրամոց յօգուտ հիւանդ և վիրաւոր զինուորաց 'ի ծայրագոյն արևելս՝ արաբեալ է յաղթատան պ. քաղաքագլուխն տեղւոյդ զկնի պատշաճաւոր ատենաբանութեան Ներսէս քահանայի:

«Ոյր վասն և պատւիրէ Ձեզ 'ի յայտ ածել թէ ո՞ր առաքեալ են զհանգանակեալ յօգուտ կարմիր խաչի դրամսն, և զհետեւնացն ծանուցանել Կոնսիստորիայիս:

Կոնսիստորի թուղթը ստանալուց յետոյ՝ բացատրութիւն ենք պահանջում երեց. Աջեմեանից իր տուած յայտար. մասին. նա պատասխանում է:—«Ես բան չիտիմ. գալաւային աղօթատուն եկածն ալ, Տ. Ներսէսին քարոզն ալ. փետրվարին ես հիւանդ էի.» Ստիպուած եղանք Աջեմեանի յայտարարութիւնը պահանջել Կոնսիստորից:

Ահա՛ յայտար. պատճէնը.

1007
30816

Տ. Թեմակալին Հայոց Նոր Նախիջևանի և
Բեսարաբիոյ Գերապատիւ Տէր Ներսէս
Արքեպիսկոպոսին

Լուգանսկի Հայոց աղօթատան երեց-
փոխից.

«Ստանալով Տ. Սրբազանիդ 61 թ. հրա-
մանը ուսն եապոնական պատերազմի հի-
ւանդների համար կամաւոր հանգանակութիւն
«բանալու: Բայց պատիւ ունիմ յայտնելու Ս.
«Հօրդ, որ երբ ձեր հեռագիրն ստացւեց թագա-
«ւորին համար մոլեբէին կատարելու, մոլեբէին
«վերջը, մեր ծխատէր Ներսէս քահանայն քարոզ
«խօսեց և այդ ժամին մեր քաղաքագլուխը մեր
«աղօթատունին մէջ ներկայ էր: Բոլորից յետոյ
«հաւաքւեց 292 ր. և քաղաքագլխի «գիտութեամբ»
«դրկւեց 'ի կատարումն: 'ի գիտութիւն սրբա-
«դան Տիրօշդ յայտնելով այս աւելացնում եմ,
«որ այժմ, ամէն օր այստեղ թէ շոր և թէ փող
«է հաւաքւում թէ պ. Քուշնարեանի մօտ և թէ
ինձ մօտ քաղաքագլխի ձեռներէցութեամբ:

Երեցփոխ՝ Պօղոս Ափսեման

1904 թ. 22 Փետրվար
Լուգանսկ, № 7

Պ. Երեցփոխը յայտարար. կարգալուց յետոյ
մնաց շնորհ, ալլայուեց և խիստ վրդովուեց.
«զայլը Տ Ներսէսին հաւատացած գրել եմ.—ա-
սաց նա.—ախպար, ինչպէս չհաւատաս, քահա-
նայ է ու:

Տ. Հայր. աստ пожалуйста. ինչ բան է
ձեռներէցութիւն. инициатива. ասում եմ ես.
առաջին անգամն եմ լսում այդ «խօսչուր» խօս-
քը. ինչ կասէք, ընթերցող, ձեռներէցութիւն
բառը փրկեց Աջեմեանին և ապացուցեց, որ այդ
յայտարարութիւնը կազմուած է Հերթեցեան քահ.
ձեռամբ...

Լուգանսկի քաղաքագլխի պատասխանը.—

копія

Съ возвращеніемъ запроса этого имѣю
честь сообщить Вашему Высокоблагослове-
нію, что навести въ дѣлахъ управы точную
справку о поступленій отъ свящ. Нерсеса
Эртевцяна въ 1904 г. денегъ въ пользу ранен-
ныхъ воиновъ на дальнемъ Востокѣ не пред-
ставляется возможности т. к. всѣ счета по
такимъ поступленіямъ переданы мѣстному ко-
митету краснаго креста, по книгамъ же уп-
равы означенныя деньги на приходѣ не зна-
чится. февр. 6 дня 1906 г.

Городской голова С. Лутовиновъ

Քաղաքագլխի բացասական պատասխանը ստա-
նալուց յետոյ ժողովրդի հետաքրքրութիւնն իր
զազաթնակէտին հասաւ. ամենքից շատ հետա-
քրքրուած էին՝ Մանուշակով Պետրոս Սարգիս և
Եղիա Կուշնարեաններ, Կ. Պապով, Սալթիկով և
Գ. Բիրիշչեան, որոնք անգաղար խնդրում էին
հասցնել գործի վերջնական կէտին:

Ձկամենալով գործին միանգամից սուրկեր-
պարանք տալ՝ նախապէս պաշտօնական գրու-
թեամբ դիմում ենք Թէոդոսիա՝ Հերթեցեան քա-
նանալին և ուղարկելով բոլոր գրութիւնները
պատճէնները՝ բացատրութիւն պահանջում:

Հերթ. քան. պաշտօնական թղթերիս պա-
տասխանում է մասնաւոր նամակով և, ի միջի
այլոց, աւելորդ չէ համարում մի քանի «խոր-
հուրդներ» տալ մեզ եղբայրաբար...

Հերթեցեան քան. նամակի պատճէնը

31 հարկ 1906 թ.

Թէոդոսիա Հայր Ստեփաննոս

Երեկի ստացայ Ձեր № 54 գրութիւնը՝ վի-
ճակիս կոնսիստորի № 207 և № 325 գրութեանց
պատճէնները հետ:

Յիշեալ գրութեանց հետ էր նաև № 9112
հեռագրի պատճէնը յանուն նոր երեցփոխիդ—
Չախիրեանի:

Առ ի միամտութիւն Ձեր՝ շտապում եմ
հաղորդելու, որ 292 թ. ուղարկւած է կարմիր-
խաչի ընկերութեան հեռաւոր արևելք գնացող
եկատերինօսլաւեան նահանգի զինւորների ընտա-
նեաց, ոչ թէ թեմիս Սրբազան առաջնորդի մի-
ջոցով, այլ թէ եկատերինօսլաւի նահանգապետի
անւամբ:

Գալով այն խնդրին, թէ ինչո՞ւ Սրբազան
հօր անւամբ չղրկեցի յիշեալ գումարը՝ այլ

նահանգապետի, չնայած որ ես ուղում էի սկզ-
բից Ս. հօր անւամբ զրկել, բայց երբ խօսքը
տարածեց, որ գումարը պիտի զրկւի քաղաքա-
գլխին և քաղաքագլուխն էլ զիտէր այս. ուստի
ես ծխականներիս ցուցակով 292 թ. ուղարկեցի
եկատերինօսլաւ—նահանգապետին կէսը յատ-
կացնելու կարմիր խաչի օգտին՝ կէսն էլ բաժա-
նելու նահանգի զինւոր տարւածների թշառ
ընտանեաց: Ահա ձեզ 292 թ. ամբողջ պատմու-
թիւնը:

Ի նկատի ունեցէք, որ 192 թ., որ զան-
գի համար էր հաւաքւել Թորոսեան Դանիէլի
տունը, իմ առաջարկութեամբ, երբէք և ոչ մի
մատեան մտած չէ եղել: Ուստի դուք իզուր էք
այդ կոնսիստորիայի խնդիր դարձրել: Եթէ մա-
տեան մտած լինէր, միթէ՞ ես թոյլաւութիւն
չէի խնդրելու Տ. թեմակալից և կամ միթէ՞ հո-
գաբարձութիւնը թոյլ կտար ինձ, կամ ով էլ որ
լինէր՝ այդ եկեղեցական գումարը առնւէր առանց
օրինաւոր դիմումների: Եթէ ձեզ հասկացրել են,
որ մատեան մտած է այդ գումարը այդ սխալ
է: Մատեանները յանձնողական երկու թղթով
մինը ինձ՝ պատճէնը Աճեմեանի մօտ, բոլոր
պաշտօնական թղթերով երիցս հաշուառութեամբ
տւել իմ պ. Աճեմեանին: Բարի եղէք զիտելու
մատեանները: Ես զատկից յետոյ անպատճառ
կգամ Լուգանսկ, որ հօրս գերեզմանի կարգա-

ւորութեան գործ կայ, կբերեմ ինձ հետ բոլոր
թղթերը և պօստի КВИТАЦІЯ և դուք հանգիստ
կլինէք: Ընդունեցէք բարևս: «Նոր-դարում» եր-
բեմն կարդում եմ լուրեր Լուգանսկից, դրա
մասին յետոյ կխօսենք:

Աղօթակից՝ Ն. ք. Հերթեյկան.

Վերոյիշեալ նամակից ոչ մի բաւարարու-
թիւն չստանալով՝ երկրորդ գրութեամբ խնդրում
եմ շուտով ուղարկել փոստի անգորրազիրը և
միանգամայն վերջ տալ այդ ոչ ցանկալի գրա-
գրութեան: Ի պատասխան իմ գրութեան, Հերթ.
բան. կվիտանցիան փոստով ուղարկելու մասին
բան չէ գրում, այլ գրում է միայն «ոտքով-զըլ-
խով» կորած հանգանակութեան ժապաւինեալ
մատեանի մասին. այդ մատեանը ոչ գործերի
մէջ կար և ոչ էլ կոնսիստորում. Աճեմեանի ա-
սելով՝ Հերթ. բան. Թէոդոսիա գալուց 2 շաբաթ
առաջ վերցրել է իրենից և «ստուգելու» պատը-
ւակաւ կոնսիստոր դրկել:

Երկրորդ նամակ.

17. Ապրիլ 1906 թ.
Թէոդոսիա.

Բարեկրօն Տէր
Հալը!

Եթէ ձեր խօսքը հոգաբարձական ժողովարա-
րութեան մատեանի մասին է, այդ մատեանը
մինչև 2500 ռ. գումարը իր տոկոսեօք փոխա-
դարձ վարկի ընկերութիւնից յետ ստանալը՝ հո-
գաբարձութեան նախագահ պ. Ե. Կուշնարեանի
մօտն էր, ինչպէս նաև հոգ. կնիքը: Մի գուցէ

ձեր ցանկացած մատեանը հոգաբարձական կազ-
մը յանձնել է իր անգամ քահանայ Մաքսիմա-
ճեանին, որին բազմիցս պաշտօնական թղթերն
ուղարկում էին կարգաւորելու:

Մի գուցէ նրա մօտ լինի:

Իսկ մնացեալ մատեանների և թղթերի մա-
սին՝ ես ունիմ յանձնողական թերթ Աճեմեա-
նից, որի պատճէնը այդ պարոնի մօտն է: Ուս-
տի բարի եղէք կարդալու պատճէնը:

(Յանձնողական թղթի մէջ ժապ. մատեանը
գրուած չէր)

Շատ մխիթարական եմ համարում ձեր
բռնած դիրքը: Ես տուժեցի Լուգանսկում, որով-
հետև զնահատող չեղաւ. մի թեթև կապրիզ և
անա զոհը համարւում է խեղճ քահանան:

Դուք մի շտապէք Լուգանսկում: Առանց
ժողովարարութեան մատեանի և գործի տեղիդ
պարոնները եթէ կամին՝ ամէն ինչ վերջացած
է. և մանաւանդ այժմ, ո՞վ այդ կերպ գործի
համար փող կտայ, աչքի առաջ ունենալով Լու-
գանսկի հարուստներին: Ուրեմն դուք տակաւին
կանգ առէք, թող դրանք կենդրոնանան:

Ձեր մասին ես լրիւ տեղեկութիւն ունեցայ
հայր Կիւրեղից (Կիւրեղ վարդ. Կիւրեղեան,
նախկին փոխանորդ Կարսի). ուրեմն մեր ցան-
կում կխնդրենք իւր ժամանակին և ձեզ՝ քա-
հանայական մասնաժողովի հրաւերով:

Ես արդէն պատրաստուել էի գալու Լուգանսկ, որ ստացայ հեռագիր էջմիածնից, թէ Բարգէն վարդապետը գալիս է քննիչ՝ փոխանակ Սառիկեանի, ուստի ես պիտի սպասեմ: Յոյս ունիմ, որ մեր տեղական գործերը մի որոշ ուղղութիւն կստանան, այնուհետեւ անմիջապէս կը գամ առ ձեզ:

Խնդրում եմ պահել այն թուղթը, որին դուք Возвание թէ Призывъ անունն էիք դրել. ես կուզէի այդ թուղթը տեսնել:

Ողջ լինել ցանկալով, մնամ յարգանքով՝

Ներսէս ք. Հերթեցեան:

Ճիշտն ասած՝ Հերթեցեան քահանայի նամակները ստանալուց յետոյ՝ ես խորապէս համոզուեցի, որ նա փողը ուղարկել է ըստ պատկանելւոյն և մինչև անգամ ուրախացայ՝ նրա այդ փորձանքից ազատուելու համար. բայց, արի ու տես, որ ծխականները Հերթեցեան քահ. «քեօն» բախտից չէին հաւատում նրա նամակներին և շարունակ պնդում էին որ ես «գուրեռնատորէն» հարցնեմ:

Ահա նահանգական վարչութեան երկու գրութիւնները—

МИНИСТЕРСТВО
внутреннихъ дѣлъ
Канцелярія
Екатеринославскаго

Губернатора

Столъ 4.

Мая 8 дня 1906 г.

№ 5872

Г. Екатеринославъ.

С р о ч н о.

Настоятелю Луганскаго
Армянскаго Молитвеннаго
дома.

Вслѣдствіе отношенія отъ 28 истекшаго апрѣля за № 71, Канцелярія Губернатора увѣдомляетъ, что 292 руб. пожертвованные Луганскимъ армянскимъ обществомъ въ комитетъ Краснаго Креста, въ канцелярію въ февралѣ 1904 года не поступали.

Необходимо имѣть свѣдѣнія, когда, какъ, куда и за какимъ № были отосланы деньги.

Управляющій Канцеляріей (подпись не разб.)
Помощникъ Правителя Канцеляріи (подпись не разб.)

Іюня 6 дня 1906 года

№ 7035.

Г. Екатеринославъ.

Наст. Луг. Арм. молитв. д.

Вслѣдствіе отношенія отъ 27 минувшаго мая за № 81 Канцелярія Губернатора вторично увѣдомляетъ, что 292 р. пожертвованные Луг. Армянскимъ обществомъ въ пользу Краснаго Креста въ Канцелярію съ начала 1904 г. не поступали.

Управляющій Канцеляріей (подпись)

Помощникъ Правителя Канц. (подпись)

Իւրաքանչիւր մարդ, որ բռնուած չէ գոռոզութեան և պարծենկոտութեան ախտով, պիտի գիտնայ, որ միայն ինքը չէ հասկացողը, ուրիշներն էլ մի բան հասկանում են. բայց չերթեցեան քահանան, ինչպէս երևում է, ինքն իր վերայ սիրահարուած լինելով՝ իբրև մեծամիտ մարդ, այլ կերպ է մտածում:

Նա ուզեց ճարպիկութեամբ խաղեր խաղալ մի շարք մարդկանց գլխին, բայց չարաչար սխալուեց իր հաշուի մէջ:

Երբ չերթ քահ. տեսաւ իր արածի անկանոնութիւնը, պիտի զղշար. պիտի ասէր՝ որ ես Լուգանսկում նիւթական ծանր պայմանների մէջ գտնուելով (Ներսէս քահ. Լուգանսկում նիւթական նեղ դրութեան մէջ է եղել), ծախսել եմ այդ փողը, բայց աստիճանաբար կաշխատեմ հատուցանել:

Ես կարող էի համոզել ժողովրդին, ժամանակաւորապէս կանգ առնել, չշարունակել դործը, 'ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ինչ ստիպուած ծախսել է 292 ռ. բայց չերթ. քահ. քաջութիւն չունեցաւ խոստովանելու իր սրբալը, ինչպէս վայել է ամէն մի օրինաւոր մարդուն, այլ ընդհակառակը աշխատեց իր պաշտօնական «բացատրութիւններով» մոլորեցնել մինչև անգամ վեհափառ Հայրապետի դիւանապետին՝ կամենալով գրածներս ստել, բայց նրա

բռնած քաղաքականութիւնը տապալուեց ճշմարտութեան առաջ՝ մերկապարանոց անելով չերթեցեան քահանային...

Ահա այդ ժամանակները Թէոդոսիա է գալիս չերթ. քահանայի գործերը քննելու՝ Սինոդի անդամ Բարձրապատիւ Բաբգէն վարդապետը, որին դիմելով խնդրում ենք հարց տալ Ներսէս քահանային 292 ռ. մասին. քննիչին ուղարկել էի նահանգ. վարչութեան 2 գրութիւններ:

Ստանում եմ Հայր քննիչից հետևեալ նամակը՝ Ներսէս քահանայի տուած բացատրութեան հետ:

Արժանապատիւ Ստեփաննոս քահանայ Պապայեան.

Ձեր 5 յուլիսի տարւոյս № 99 գրութեան կարող եմ պատասխանել, որ Ներսէս քահ. չերթեցեանն ինձ չէ յանձնել 292 ռ. փոստի անդորրագիրը, և թէ նա ձեր անուանով գրած նամակի մէջ, որի պատճէնն ուղարկել էիք ինձ, գրում է թէ «Կոնսիստորիայն դիմել էր քննիչին, ուստի և քննիչը պահանջեց ինձանից՝ ես էլ իսկոյն տւեցի նրան. միանգամայն սուտ է. ոչ Կոնսիստորիայն այդ մասին ինձ գրել է և ոչ էլ նա ինձ 292 ռ. փոստի անդորրագիր է տւել:

Երբ ես Թէոդոսիայում չերթ. քահ. գործը քննելիս պահանջեցի այդ 292 ռուբլին՝ նա ինձ ուղարկեց իր բացատրութիւնը, որի պատճէնն ուղարկում եմ ձեզ վաւերացրած: Այդ բացա-

տրութիւնից՝ իր ասելով երևում է որ նա ուղարկել է նահանգապետին, մինչդեռ նահանգական վարչութեան թղթից այդ չի երևում, որ նա իսկապէս ուղարկել է այդ գումարը:

1906,

Հոգևոր քննիչ և Սինոդի անդամ

24 օգոստոսի

Բարգէն վարդապետ.

Ս. Էջմիածին:

ՊԱՏՃԷՆ

Հոգևոր քննիչ գործույ Տէր Բարգէն վարդապետի Անդամի Սինոդի Ս. Էջմիածնի

Տեղեկութիւն

Ձեր № 16 գրութեան պատասխանելով, այսու շնորհ ունիմ յայտնելու Ձեզ Բենիկ վարդապետի յարուցած!! Լուգանսկի 292 թ. մասին հետեւեալը: Նախ՝ 292 թ. Լուգանսկի աղօթատան գումարից չէ, ինչպէս յայտնում է վարդապետ Բենիկ: Ճշտելու համար ասելիքս՝ խընդրեմ մանրամասն տեղեկութիւն առնել Լուգանսկի Հայ ժողովրդից և եկեղեցւոյ մատեաններէից:

Երկրորդ՝ 192 թ., որ ես հաւաքել էի, դեռ 100 թ. առաջ աղօթատան զանգակներ գնելու ֆօնդ՝ և որը դրւած էր Յակովբ թովմասեանի մօտ, յիշեալ պարոնից առնւեց և միացւեց կարմիր խաչի համար գումարածս 100 թ. հետ՝ 192 թ. նւէր բերող երկսեռ անձանց-առանձին առանձին հաճութեամբ և արձանագրական թերթով, որը այժմ Լուգանսկում է և դեռ պահ-

ւում է գործերի մէջ, ինչպէս գրում է ինձ այժմեան Լուգանսկի ծխատէր Ստեփաննոս քահ. Պապայեան: Երկրորդ՝ 292 ուրբին ես ղրկել եմ փոխանակ կարմիր խաչի ընկերութեան յանձնաժողովին, այլ թէ 1903 թ. գեկտեմբերի 23-ին № 96 փոստի անդորրագրով՝ Եկատերինսուլ յանուն պ. Նահանգապետի, դուրս գալով 2 րծախք փոխադրութեան բաժանելու Սլաւիանո-Սերբեան գաւառի (Լուգ. գաւառ) հեռւոր արեւելք տարած զինւորների կարօտ ընտանեաց բաժանելու: Եւ պէտք է աւելացնել, որ այս վերջի որոշումը եղած է Լուգանսկի պ. քաղաքացիի խորհրդով: «Որքան յիշում եմ», մեր այս նւէրի մասին տպագրւեց որոշ տեղեկութիւն «Южный край» թերթում և ժողովրդին յայտնի լինելով, իսկ պահանջ չէ եղել հաշւառութեան այնպէս, ինչպէս Կովկասի աղէտեալների համար ղրկած նպաստներիս նկատմամբ: Շնորհ ունիմ աւելացնելու նաև այն, որ 292 թ. խնդրից առանձին «յարուցւած» է նաև մի ինչ որ ժառաւիհեալ մատեանի խնդիր, որը կորսուած է:

Իսկ որ ես 1904 թ. դեկ. 14-ին Լուգանսկում յանձնել եմ 1900 թ. ց.-1904 եկեղ. հաշւմատեանները, կայից և գոյից մատեանը՝ և հոգաբարձական կնիքը՝ իր ժամանակի երեց. Պօլոս Աճեմեանին, այդ իսկ առթիւ ունիմ յանձ-

նողական թերթ երեց. Աճեմեանի ստորագրու-
թեամբ վաւերացրած և որի պատճէնը գտնվում
է հէնց իրեն՝ Աճեմեանի մօտ:

Յոսատով, որ դուք սորանով կբաւակա-
նանաք, խոնարհաբար խնդրում եմ ձեզ այս
առթիւ գործ չսկսել ինձ բացարձակ զրպարտող Բե-
նիկ վարդապետին պատասխանատուութեան կոչե-
լու համար, կարճել այս գործը Սինօդում, ես արդէն
աշխարհիկ դատաւորներին եմ դիմել, ինչպէս
ձեզ յայտնի Բենիկ վարդ. պատասխանատու-
թեան ենթարկելու քրէական օրինաց յօդ. 1535
որ յաղագս զրպարտութեան»:

Թէոդոսիայի հայոց ծխատէր՝ Ներսէս քահ.
Հերթեցեան

№ 31

1906 թ. 2 յունիս

Թէոդոսիա:

Իսկականի հետ համեմատ է որի համար և վաւե-
րացնում եմ ստորագրութեամբ և անւանական կնքով.
20 օգոստոսի, 1906 թ.Ս. Էջմիածին

Անդամ Սինօդի և հոգևոր քննիչ՝

Բարդէն վարդապետ:

Ահա ձեզ, ընթերցող, Կարագաշ-Հերթեցեան
քահանայի «բացատրութիւնը»: Մարդը չէ կա-
րող առանց բոմբիւնի խօսել, համեստ կերպով:
Բացատրութիւնից երևում է, որ Հերթեցեան
քահ. արդէն աշխարհիկ դատաւորներին է դիմել՝
«բանասարկու» Բենիկ վարդ. 1535 յօդ. հիման

վրայ պատասխանատուութեան կոչելու. պակաս
չի լինիլ, ուղիղ 1535 յօդուածի հիման վրայ.
մարդը յօդուածն էլ է դրել, որպէս զի... բարձ-
րացրած փոշին աւելի թանձր լինի: Որքան
մեզ յայտնի է, Բենիկ վարդ. ցարդ ստացած չէ
դատախազի կոչնագիրը, թէ և արդէն ժամանա-
կը անցաւ. քանի որ դիմելու չէք «աշխարհիկ
դատաւորներին» և դիմելու էլ իրաւունք չու-
նիք, ինչո՞ւ էք դատարկ տակառի նման աղ-
մուկ հանում:

Ինչո՞ւ պիտի Բենիկ վարդ. դատի կոչէք.
ի՞նչ յանցանք է գործել մարդը. «կարմիր խա-
չի» փողի գործն է «յարուցել» ըստ Կարագաշ-
Հերթեցեանի:

Բայց Տ. Հայր, երբ պիտի դուք թողնէք
բառախաղերը, Նզովպոսի լեզուն և խօսէք հա-
սարակ մահկանացուներիս հասկանալի լեզուով:
1905 թուականի վերջերին յարուցուել է այդ
չարաբաստիկ հարցը՝ Լուգանսկի ժողովրդի կող-
մից. ռրտեղ էր այդ ժամանակ Բենիկ վարդ.
երբ է եկել նա Նոր-Նախիջևանի թեմը. մոռա-
ցել էք, միթէ կարելի է այդ աստիճան անբարե-
խիղճ լինել:

Այլ առակ լուարուք: Հերթեցեան շարունա-
կում է իւր բացատրութիւնը այսպէս. — «192 ը.
զանգակների ֆօնդը մատեան մտած չէ, Թովմա-
սեանի մօտն է եղել.» շատ բարի, զիցուք թէ

մատեան մտած չէ. բայց այդ խօսքն հարցնում է՝ «ձեզ. ձեզնից հարցնում են «ուղարկած» փողի կվիտանցիան, իսկ դուք ասում եք՝ «փողերը մատեան մտած չէ.» այդ գիւտը մենք առանց ձեզ էլ գիտենք:

292 ը.—ասում է Հերթեյեան, ուղարկել եմ 1903 թւին գեկտեմբերի 23, № 96 փոստի անդորրագրով Եկատերինսուլաւի նահանգապետին, Հեռաւոր Արեւելք գնացած ուսւ գործի թշուառ ընտանեաց օգտին... Երանի՜ հաւատացելոց...

Ռուս-ճապոնական պատերազմը սկսւել է 1904 թ. յունուարի 27 ին, իսկ Հերթեյեան քահ. նպաստը ուղարկել է 1903 թ. դեկ. 23-ին, որովհետեւ ազմիրալ Տօգոյից նամակ էր ստացել, գիտէր, որ Յապոնացիք Չեմուլսո նաւահանգստում պիտի յարձակուին ուսաց նաւատորմիդի վրայ. դորա համար էլ վաղուց ուղարկել է նպաստը: 1904 թուին, փետրվարի 11-ին, Թուլ-մասեանի մօտ եղած 292 ը. ստացել է և իր սեպհական ձեռքով իր կազմած «Призывъ» ի տակ ստորագրել է, իսկ փողը ուղարկել է 1903 թ. դեկ. 23-ին. կարծեմ բաւական է:

Եթէ Հերթեյեան քահանան մի քիչ յարգէր իր հետ գործ ունեցող անձանց և ընդունէր, որ միայն ինքը չէ բան հասկացողը, այն ժամանակ այսպիսի ամօթաբեր հակասութիւնները մէջ չէր ընկնիլ:

Սակայն, այդ ինչ «կվիտանցիա» է, որ ցոյց է տալիս Հերթեյեան, գոյութիւն ունի, կա, թէ մտացածին բան է. այո, կայ, բայց «կարմիր խաչի» փողի կվիտանցիան չէ: Համար 96 կվիտանցիայի պատճէնը, քննիչ Բաբգէն վարդապետին ներկայացնելուց յետոյ՝ Ներսէս քահ. պաշտպանները հովիւ թերթի մէջ գրեցին, որ իրենք «աչքով» տեսել են կվիտանցիան և պընդում են, որ փողը ուղարկուած է նահանգապետին:

«Հովուի» մէջ գետեղուած «հերքումն» կարգաւուց յետոյ՝ մենք իսկոյն դիմեցինք տեղույս փոստատան պ. կառավարչին և ներկայացնելով անդորրագրի պատճէնը, տեղեկութիւն պահանջեցինք նրանից, ուղարկած փողի առթիւ:

Փոստի կառավարիչը, № 3030, 26 սեպ. 1906 թ. գրութեամբ տեղեկացնում է մեզ, որ 1903 և 1904 թուի մատեանները ուղարկուած են Եկատերինսուլաւի «կոնտրօլի պալատ» (Контрольная палата):

Անմիջապէս դիմում ենք «կոնտրօլի պալատ» և ստանում հետեւալ պատասխանը.—

Справка. Переводъ на 289 руб. на имя Екатеринославскаго Губернатора по подавательской книгѣ Ф. № 1-а Луганской почтово-телеграфной конторы 23 декабря 1903 года, записаннымъ не значитсѣ; въ статьѣ-же № 96

того же 23 декабря записанъ переводъ по почтѣ на „26“ руб. въ Кишиневъ на имя Архіепископа Нерсеса.

За счетнаго чиновника Капцикъ

Настоящую переписку со справкою Екатеринославская Контрольная палата имѣть честь возвратить Настоятелю Луганскаго Армянскаго молитвеннаго дома, Славяносербскаго уѣзда. Октября 9 дня 1906 г. г. Екатеринославъ.

И. д. управляющаго палатою (подпись)

Младшій ревизоръ (подпись не разборчивая)

Ահա, յարգելի ընթերցող, մեր ձեռքով կատարուած՝ «կարմիր խաչի» գործի ամբողջ քննութեան պատմութիւնը:

Այժմ, անկողմնապահ ընթերցողը թող դատէ, կայ արդեօք այստեղ որևէ կեղծիք, անձնական հաշիւ, յետին մտքեր, ինչպէս ասում է Հերթեցեան-Կարազաշեան, իւր անխիղճ և ստալոյ «Ձայն Ռուսիայից» գրքի մէջ: Եթէ ընթերցողը կարդացել է «Ձայն Ռուսիայից» պամֆլետը, բողոքիւրս կարդալուց յետոյ իրազեկ լինելով ճշմարտութեան, կ'զայայնեզրակացութեան, որ մամուլի ազատութիւն, անձի անձեռնմխելիութիւն, անկողմնապահ քննադատութիւն գոչում են միայն այն մարդիկ, որոնք հէնց իրենք են օտնակոխ անում ամեն մի ճշմարտութիւն՝ անդուն բերա-

նով հայտնելով աջ ու ձախ և ի չարն գործ դնելով տաղաբական խօսքի սրբութիւնն, իբրև գրչի աւագակներ:

Այն անձինք, որոնք աւամայից գործ են ունեցել Կարազաշեան-Հերթեցեան քահանայի հետ, դարձել են՝ խայտառակուած, անբարոյական, զրպարտիչ յետսամիտ, «անգուգական» գործիչին, ինչպէս ինքը իրեն անուանում է Հերթեցեան, փաստելու տենչով բռնուած անձինք:

Աւելի շուտ, Հերթեցեան-Կարազաշեան նրման չէ մրոտ կաթսայի, որի հետ գործ ունեցողներն անպատճառ մրոտում-ապականում են...

Թեմակալ Առաջնորդ, հանգ. Նահապետ եպիս. Բաբգէն, Յուսիկ, Բենիկ վարդապետներ, նուաստս. բոլորն էլ կողմնապահ, ճշմարտութիւնն ատող, փաստակար անձինք ենք, միայն Հերթեցեանն է մաքուր և անարատ որպէս բիւրեղ և իբրև «անմեղ գոհ» գալարում է «անխիղճ» տանջողների ձիրաններում...

Որքան էլ որ դառնութեամբ լցուի մարդու սիրտը՝ Հերթեցեան-Կարազաշի պամֆլետը կարդալիս, բայց այդ դառնութիւնը շուտ է անցնում, երբ մտածում ես, որ ոչ մի Մելքոն Կարազաշեան չկայ, գոյութիւն չունի, Կարազաշեանն ինքը Հերթեցեանն է. Հերթեցեանը ինքը հիւսել է իր կենսագրութիւնը, ինքը իր պատկերը գետեղել է գրքի առաջին երեսում, ինքը իրեն անուանել

է՝ «անգուգական գործիչ» «նշանաւոր քարոզիչ» «վաստակաւոր ուսուցիչ» հարաւային Ռուսաստանում ճանապարհորդած (այդ էլ երեւի մի արժանաւորութիւն է) և այլն:

Եւ ահա մի այսպիսի «անգուգական երիտասարդ» քահանայ, ապերախտաբար բշուել է Լուգանսկից և վերջն էլ Թէոդոսիայից, շնորհիւ... անբարեխիղճ հոգևոր քննիչների:

Հերթեցեան-Կարազաշեան, համարձակուով է ցեխ նետել և մեր անցեալ քահանայագործութեան վրայ՝ իր ընդաբոյս չար սովորութեան համաձայն:

Գիտէք, այդ որ թուականին էր. 1903 պատմական թուականը, երբ հալածական հայութեան գոյութիւնն էր վտանգուած, հայոց ս. եկեղեցին սգոյ շղարշով պատած, Միաձնաէջ Մայր Աթոռը նշաւակ դարձած, արժանաւոր հոգևորականները հեռաւոր տեղեր աքսորուած, հայ եկեղեցւոյ հարազատ զաւակները բանտերում փակուած, անմահ հայ նահատակների վարդապետն արեամբ՝ փողոցների սալայատակները ցողուած ժամանակներն էր...

Այդ ժամանակները, մենք, Կարսի վիճակի Անույ 15 հայ գիւղերի գործակալութեան պաշտօնն էինք վարում և ըստ չափու կարողութեան պաշտպանում էինք ազգային եկեղեցւոյ շահերը: Մենք, մեր եկեղեցւոյ, շրջապատուած լինե-

լով գնդապետ Լեիցկու և փոխ-գնդապետ Կիսիլեովի 40 յոյն և թուրք ստրաժնիկներով, ըմբոստացանք՝ ահեղ հրամանի առաջ, սեղմեցինք մեր կրծքին եկեղեցւոյ բանալիները և թոյլ չտուինք՝ Հայոց Հայրապետի հրամանն ոտնակոխ անել. մոռացանք տուն, տեղ, մայր, կին, զաւակներ և պատրաստեցանք մեր կեանքը գնել հայրենիքի սեղանի վրայ, ոչինչ համարելով սպառնալիքները: Մեր եկեղեցւոյ սրբազնագործ պաշտօնեաների վրայ թափուած անարգանքներին՝ յանդիմանութեամբ պատասխանեցինք, ծաղրին՝ ծաղրով, արհամարհանքին՝ արհամարհանքով: Անույ գործակալութեան 15 հայ գիւղերի քահանաներից ոչ մէկը չյանձնեց եկեղեցիները, չնայելով սպառնալիքներին և ուղարկած շրջաբերականիս մարմնաւոր իշխանութեան ձեռքով գրաւուելուն:

Ահա այդ լաւագոյն, կեանքիս փառաւոր և անմոռանալի օրերի, ոգևորութեանս առարկայի վրայ է ցեխ նետում Հերթեցեան-Կարազաշեան. հեռժ, հեռժ, Կարազաշ, ոչ միայն մազերով սև, այլ և հոգով սև Կարազաշ. միք ցեխոտիլ մեր սրբութիւն-սրբոցը. այդ մենք չենք կարող ներել ձեզ... մենք վերջացրինք...

Ստեփաննոս քահանայ Պապայեան.

1907 թ. 11-ն օգոստոսի

է. +. Լո-թան:

II

Մայր Աթոռի օգտին հանգանակուած 400 ռ. գումարի առթիւ կատարուած քննութիւնը:

Երբ պարզուեց, որ Ն. ք. Հերթեցեան իւրացրել է «կարմիր խաչի» համար հաւաքուած 292 ռ. հոգաբարձութեան անդամները՝ Պետրոս Մանուշակով, Եղիա Կուշնարեան, Կարապետ Պոպով, Կիրիլ Սալթիկով, Գէորգ Քերիշչեան խնդրեցին մեզ մի ուրիշ հանգանակութեան մասին՝ 1903 թուին, կալուածները գրաւուած ժամանակ հաւաքուած փողի համար հարց տալ կոնսիստորին:

Համաձայն հոգաբարձութեան խնդրանաց դիմեցինք վիճակային կոնսիստորի և ստացանք հետևեալ պատասխանը.

Պատձէն

Ն. Ն. Գ.

ՎԻՃԱԿԱՅԻՆ

Կոնսիստորիա

ՀԱՅՈՑ

ՆՈՐ-ՆԱՐԻՅԵՒԱՆԻ
ԵՒ

ԲԵՍԱՐԱԲԻՈՅ

թ. 1034

ի՛ 12 Յունիսի 1906

ի Քիճևեի

Բարեկրօն Ստեփանոս քահանայի

Պապայեան՝ Լուզանսկի

Առ յայտարարութիւն ձեր՝ի 29 մայիսի տարւոյս թ. 83 վիճակային կոնսիստորիայս այսու պատուիրէ վասն հանգանակեալ զբամոց Հերթեցեան քահանայի յանուն Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի և ցուցակի նուիրատուաց, անյապաղ դիմել ուղղակի ՚ի Դիւան վեհափառ Հայրապետի

ազգիս և զհետեանացն յայտ առնել կոնսիստորիայիս վասն տեղեկութեան:

Անդամ կոնսիստորիայի՝ Սարգիս ք. Թաժսիզեանց

Ատենադպիր՝ Կ. Յովհաննջանեան.

Վիճակային կոնսիստորի հրամանն ստանալուց յետոյ անմիջապէս դիմում ենք Վեհափառ Հայրապետի ազգախնամ դիւանին, որից ստանում ենք հետևեալ պատասխանը:

Դ Ի Ի Ա Ն
Վեհափառ Կաթողիկոսի
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
թ. 1804

6 սեպ. 1906 տմի

ի Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ

Ստեփաննոս քահանայի աղօթատան
Լուզանսկի

Առ յայտարարութիւն

Ձեր ՚ի 26 յունիսի աչսր

ամի թ. 97, Դիւանս ըստ բարձու հրամանի նորին Վեհափառութեան յայտ առնէ եթէ յայտարարութեամբ Տ. Ներսէս արքեպիսկոպոսի ի 16 փետր. 1902 ամի թ. 37 ընկալեալ է 176 ռ. հանգանակեալ ի ձեռն Ներսէս քահանայի ՚ի Լուզանսկի հայոց, իսկ 200 ռ. նուէր Աճեմեանի յանուն նորին Սրբութեան փոխանակագրաւ. իսկ որ ինչ զհանգանակադրամէ առաքելոյ ՚ի 1903 ամի 23 նոյեմբերի, ՚ի ձեռն Ներսէս քահանայի, որպէս գրէքդ ՚ի յայտարարութեան Ձերում, առ այժմ չիք տեղեկութիւն ինչ:

Դիւանապետը, բացի այդ գրութիւնից, ուղարկում է նաև Հերթեցեան քահանայի «բացատրութիւնը», իսկ մեր տուած յայտարարութեան

վրայ՝ դնում է հետևեալ մակագրութիւնը.—
«Բնչ հիման վրայ մեղադրում էք Հերթ. քահա-
նան դրամական անհաւատարմութեան մէջ:

Դիւանապետի պահանջի համաձայն ուղար-
կուեցին այն փաստաթղթերը, որոնց հիման վրայ
մեղադրում էր Հերթ. քահանան դրամական
անհաւատարմութեան մէջ:

Տեղույս աղօթատան հոգաբարձութեան յի-
շածս անգամները ներկայացրին մեզ մի ռսերէն
գրութիւն Հերթեցեանի ձեռամբ գրուած, որի
հիման վրայ բացուեց քննութիւն, հարց տրուեց
կոնսիստորին և դիւանին:

Ահա այդ գրութեան պատճէնը.—

23 Ноября. Достопочтенный
(Թիւ չկայ) *Илья Алексеевич*

Мы уже собирали! 340 рублей не хватает
60 р. я совѣтую Вамъ и даже прошу Васъ
принять доброе участие, ради добраго дѣла.

Если вы оогласны, то я могу написать
Ваше имя и самъ платить 60 руб. чтобы
ровно было 400. жду отвѣта.

Съ уваженіемъ къ Вамъ, Вашъ свящ. Н.
Ортецяно.

Ուրեմն Հերթեցեան քահ. ժողովել է 340 ռ.
պակասում է 60 ռ. դորա համար էլ նա երկրորդ
անգամ դիմում է Ն. Կուշնարեանին և խնդրում

է բացի 50 ռ.՝ Թոյլ տալ ստորագրել դարձեալ
60 ըուբլի ի հաշիւ իր պարտքի Պ. Կուշնա-
րեանին:

Վերոյիշեալ տոմսակից, որը չգիտենք ին-
չու առանց տարեթուի է, երևում է, որ Հերթ.
քահանան շատ է շտապել հաւաքած փողը
Մայր Աթոռին «հասցնելու», դորա համար էլ,
շտապելով, ժամանակ չէ ունեցել հանգանակու-
թեան թերթը Քուշնարեանին ուղարկելու, ինքն
է ուղեցել նրա հաշուին ստորագրել և մինչև ան-
գամ իր գրպանից Մայր Աթոռ ուղարկել...

Այժմ համբերութիւն ունեցէք կարդալու
Հերթեցեան քահանայի «բացատրութիւնը»:

Ամենայն Հայոց ծայրագոյն պատրիարք Կաթողիկոսի
Դիւանի գերապատիւ տ. դիւանապետին

Բացատրութիւն

Առյայտարարութիւն Ստեփաննոս քահանա-
յի Պապայեանց Լուգանսկ քաղաքի, որ ի 5 սեպ.
տարւոյս № 131 շնորհ ունիմ բացատրելու, որ
իշեալ քահանայ «արուցած» 400 ռ.
խնդիրը, որպէս թէ ես 1903 թ. նոյեմ-
բեր ամսում 400 ռ. եմ հաւաքել Լուգանսկի
ծխականներից յօգուտ Ճեմարանի և կամ Ս. էջ-
միածնի, որի պատճառաւ քահ. Պապայեան,
խնդիր է յարուցել Դիւանիդ միջոցով ստուգել
400 ռ. ստացման մասին. այդ նւիրատուութիւնը

կամ հանգանակութիւնը վերոյիշեալ նպատակներով տեղի չէ ունեցել, հետեապէս քահ. դիմումը առ Ձեզ, միանգամայն անտեղի է:

1903 թ. վերջին ամիսներում, Լուգանսկ մուտք գործող երկու երիտասարդք՝ Սեդրակ Մնջոյեան և Գրիգոր Ջալալեան՝ իմ միջամտութեամբ ձեռնամուխ եղան «առտնին» եղանակաւ գումարելու մի որոշ գումար «տիրող» ցաւերի առաջը առնելու համար: Նւիրատունների խոստացած դրամը դեռ չհաւաքած, ըստ ցուցակի՝ հասնում էր 300 ռ. և մեզ թւում էր, որ եթէ նւիրատունների ցանկում լինի յայտնի հարուստ Նդիա Քուշնարեանի անունը, խոստացողները անպայման կտան իրանց խոստացած գումարը:

Ուստի՝ լիշեալ անձանց խնդրանքը Նդիա Քուշնարեանին գրում եմ նամակ, որ այժմ Քիշնևի Առաջնորդի կողմից մտել է քննական գործում:

Քուշնարեան չհամաձայնեց և «որքան լիշում եմ» երիտասարդներին յաջողեց 156 թէ՛ 180 ռ. գումարել և այսպիսով էլ խնդիրը փակեց: «Հաւանական» է, որ հանգանակութեան ցուցակը լինի տեղացի երիտասարդների մօտ:

Ուստի ես գտնում եմ Պապայեան քահանայի դիմումը մի «յետին միտք» որը սերտ կապ ունի Քիշնևի կոնսիստորի ծառայողների

հետ: Հետաքրքիր է գիտնալ, ինչո՞ւ քահ. Պապայեանն է գործի գլուխ անցել, մի գործի որը յայտնի է Լուգանսկի ամբողջ հայ հասարակութեան 1903 թ. իսկ: Այլապէս եթէ կասկածելի մի գործ լինէր այն, իր ժամանակին պէտք է որ տարածաշուկայանց տեղիք տար, ոչ թէ հոգաբարձական մարմին կոչւած, «ընկերութեան» միջոցով, այլ ընդհանուր ծխականների: Դորա համար խնդրում եմ Ձեզ, ՚ի նկատի ունենալով Պապայեանի յայտնի ձգտումը և ըստ այնմ թողնել անհետևանք նրա դիմումը:

13 Սեպտ. 1906 թ. Ս. Էջմիածին.

Ն. Ք. Հերթեցեան:

Հերթեցեան քահ. խիստ է սիրում «յարուցանել» բառը և, ինչպէս երևում է, հասկանում է «յօրինել» կամ ինչպէս թիֆլիսցին կասէ «մօգօնել» մտքով:

Տեղւոյս Աղօթատան պատ. հոգաբարձու պ. Ե. Կուշնարեանը, տալիս է մեզ նրա գրած նամակը իբրև փաստաթուղթ և հոգաբարձութեան հետ միասին խնդրում է հարց տալ այդ առթիւ և գիտնալ արդեօք այդ փողն էլ «կարմիր խաչի» փողի օրն է ընկել, թէ հասել է Մայր Աթոռ: Իսկ Հերթեցեան քահ. հեղինակաւոր ոճով ասում է—«Ստեփաննոս քահ. է «յարուցել»: Որտեղից կարող էի ես յարուցանել, եթէ ինձ ձեր

թուղթը չտային, եթէ հոգաբարձութիւնը չըպահանջէր:

Փառք Ասաուծոյ, ձեր հնգամեայ քահանայագործութեան ընթացքում եղած բոլոր հանգանակութիւնները այնպէս են կատարուած, որ աղօթատանս գործերի մէջ թղթի կտոր անգամ չկայ. այն ինչ կոպէկանոց գործերի պատճէնները կան:

Ինչպէս վերը յիշեցի, հոգաբարձուներն են խնդրել այդ առթիւ հարց տալ. բայց ի՞նչ նշանակութիւն ունին «Ժողովրդական» Հերթեցեանի համար, Ժողովրդի ներկայացուցիչ հոգաբարձուները, քանի որ նոքա «ընկերութիւն» компания, чайка են, ինչպէս անուանում է նրանց իր բացատրութեան մէջ Հերթեցեան: Հերթեցեանի յիշած երիտասարդներից մէկը վախճանուել է, ինչպէս ասաց տեղացի «երիտասարդը», որի մօտ ոչ մի թուղթ չգտանք, իսկ «առտնին» կերպով հաւաքած փողը՝ ուրիշ հանգանակութիւն է եղել, Մայր Աթոռի համար հաւաքուած փողից առանձին:

Հերթեցեանի ասելով, նա ստիպուած է եղել «սարբել» ռսերէն տոմսակը, որպէս զի աւելի հեշտ կարողանայ ստանալ Քուշնարեանի փողը... որպիսի անհեթեթ միտք:

Միթէ Քուշնարեանը պատկանում է այն անձանց թուին, որից միայն այսպիսի օյլինբազու-

թեամբ՝ ստակ կորզուի. սրանից աւելի մեծ վիրաւորանք չէ կարող լինել այդ մարդու համար: Քուշնարեանը տեղւոյս Ժողովրդի բարերարն է, որովհետեւ Պապովեանների հետ միասին գնել է աղօթատանս շինութիւնը՝ ծախսելով մօտ 16000 ռ. նրանից 50—100 ռ. ստանալու համար, մանաւանդ Մայր Աթոռի օգտին 1903 թուին, երբէք կարիք չկար «кляузный» միջոցի դիմելու:

Հերթեցեան քահ. «գտնում է» իմ դիմումը անտեղի և «յետին մտքով», բացի այդ՝ սերտ կապ է «գտնում» իմ գործողութեան և կոնսիստորի ծառայողների մէջ, ուստի խնդրում է թողնել անհետեանք, ինչպէս իմ, նոյնպէս և Ժողովրդի ներկայացուցիչ համարուող հոգաբարձութեան խնդիրը, որին նա ծաղրելով անուանում է «կոմպանիա»:

Հարկաւ, երբ Հերթ. քահ. «գտնում է» հոգաբարձութիւն կոչուող «ընկերութեան» դիմումն անտեղի, պիտի խնդրէ թողնել անհետեանք, ուրիշ ինչ պիտի ասէ, վերջապէս՝ արժէ միթէ այդ չնչին գումարի համար զբաղեցնել բազմազբաղ անզուգական գործիչին:

Եւ յետսամիտ անձն եմ, ուզում եմ նրան ֆխսել կոնսիստորի ծառայողների հետ դաշն կապելով. բայց նա մոռացել է թէ ինչպէս էր դրուատում ինձ իր նամակների մէջ և մինչև անգամ իր նախաձեռնութեամբ կայանալիք մաս-

նաժողովում ողորմածաբար աթոռ առաջարկում:

Այժմ, ընթերցողը թող լսէ պ. Քուշնարեանի և նախկին երեց. Աճեմեանի բացատրութիւնը և կազմէ իր անաչառ որոշումն:

Պ Ա Տ Ճ Է Ն

Բարեկրօն Ստեփաննոս քահանայ Պապայեանին.

Քաղաքիս նախկին քահ. Ն. Հերթեցեանը 1903 թ. կատարած եկեղեցական կալուածների գրաւման վերջ, աշնանային տօներէ մէկ պատարագին ազգու բարոգով յայտնելով ծխականներին այդ գրաւման հետեանքի մասին, նկարագրեց Ս. Էջմիածինը նիւթական շատ նեղ դրութեան մէջ և ճեմարանը իբր թէ փակելու վրայ է: Այս առթիւ և առաջարկեց ժողովողին, ինչպէս ամէն հայաբնակ բաղաքներէն, նոյնպէս էլ Լուգանսկէն մէկ գումար մը հաւաքել և Վեհափառ Կաթողիկոսի տրամագրութեանը յանձնել:

Որպէս զի չյետաձգւի ժողովարարութեան գործը Ն. ք. Հերթեցեանը երեցփոխ Պօղոս Աճեմեանի հետ շրջեց և հաւաքեց. ինձ մօտ ևս եկան և ես ստորագրեցի 50 ռ. բայց ուրովհետեւ տօն օր էր և խանութս գոց էր, իսկ մօտս փող չկար, ես խնդրեցի միւս օրը գալ և փողն ստանալ:

Այստեղ պէտք է աւելացնեմ, որ Հերթեցեան քահ. ինձ պարտք ունէր մօտ 300 ռ. ուս-

տի և ցանկութիւն յայտնեց առանց պահանջելու նրանից, այդ իմ ստորագրած 50 ռ. վճարել իր զրպանէն, որպէս զի իրեն ինձ պարտքը պակասի. ես 'ի հարկէ համաձայնեցի: Մի քանի օր անցնելուց յետոյ յանկարծ ստանում եմ Հերթեցեանից ուսերէն գրած այդ յայտնի «записка-ն», որով նա առաջարկում է ինձ երկրորդ անգամ թոյլ տալ իրեն, 'ի հաշիւ իրեն պարտքի այլ ևս ստորագրել 60 ռ. որ ընդամենն հաւաքւած յօգուտ Էջմիածնի գումարն հաւասարւէր 400 ռ.

Այս տեսակ առաջարկութիւնը ինձ կոտկածելի թւաց այն մտքով թէ՛ չլինի թէ նա փոխանակ Էջմիածնին օգնելու իր պարտքից միայն կուզէ ազատւել, ուստի և չհամաձայնեցի, բայց իզուր, որովհետեւ այդ պարտքը մինչև օրս էլ մնացած է Հերթեցեանի վրայ:

Եղիա Կուշնարեան

1906 թ. Սեպ. 26-ի

Լոս-Անջելոս.

Նախկին երեց. Պօղոս Աճեմեանի բացատրութիւնը.

Բարեկրօն տէր Ստեփաննոս քահ. Պապայեան

'Ի պատասխան Հայրութեանդ գրութեան պատիւ ունիմ բացատրելու, որ յիրաւի, 1903 թ.ին ես և Ներսէս քահ. Հերթեցեան շրջել ենք բոլոր ժողովողի տները և խանութները և Մայր Ս. Աթոռի օգտին ժողովել ենք

մօտ 400 ր. իմ կողմից ես նուիրել եմ 25 ր. հաւաքած փողը տւել եմ մեր քահանային, որ ուղարկէ Ս. Էջմիածին. բայց ուղարկել է թէ ոչ՝ չգիտեմ:

Պօղոս Աճեմեան.

1906. թ. 20 Սէպ.

Լոս-Անջել.

Եթէ ընթերցողը ուշադրութեամբ կարդայ երկու պատուաւոր անձանց՝ Քուչնարեանի և Ա. ճեմեանի բացատրութիւնները, կնկատէ, որ ոչ մի հակասութիւն չկայ Հերթեցեան քահանայի տուած բացատրութեան մէջ:

Այդ էլ Մայր Աթոռի օգտին գումարուած 400 ր. պատմութիւնը:

III

Հերթեցեան-կարագաշեան—Հրայրի մօտքը Լուգանսկ և «Նոր-Կեանք»-ի 27 համարում հայհոյական յօդուած գետեղելը:

Հերթեցեան քահ. չկարողանալով մարսել մեր ձեռքով կատարուած՝ «կարմիր խաչի» և Մայր Աթոռի օգտին հաւաքած փողի քննութեան գործը՝ Լուգանսկ «Ժամանեւով» իր հօր գերեզմանի շուրջը պարիսպ քաշելու պատրւակաւ* պատեց քաղաքիս քունջ ու պուճաղը և իր նման մարդկանց ստերի վրայ հիմնուելով՝ մի յօդուած

* Առանց պարիսպ քաշելու հեռացաւ:

թիւեց «Նոր-Կեանքի» համար՝ թաթախելով իր գրիչը սրտի մաղձի մէջ:

Որպէս զի իր թունալից յօդուածին տեղ տան՝ Հերթեցեան-Հրայր, տեղեկանալով Սարգիս Քուչնարեանին զրած՝ «Նոր-Կեանք»-ի խմբագ. նամակի բովանդակութեան, խաբում է վերջինիս, իբր թէ մենք Նոր-Կեանքի փոխարէն «Զարկ» ենք բերել տալիս:

Որքան հոգացողութիւն Հերթեցեանի կողմից դէպի Նոր-Կեանքը. մենք ունինք փաստաթուղթ, որի հիման վրայ կ'ապացուցանենք, որ Հերթ. Հրայր «Նոր-Կեանք»-ի դէմ պատրաստել էր մի յօդուած, «Նոր-Կեանք, թէ Սև Կեանք» վերնագրով և ուրիշ շատ յօդուածներ, որ մեր շնորհիւ չտպագրուեցին... վերջապէս ինչ մի յանցանք, եթէ մենք աշխատել ենք «Զարկ»-ը տարածել Լուգանսկում. ինքը չէր, որ սիրելի «Զարկ»-ի աշխարհ գալը շնորհաւորեց Ստաւրապոլից և խոստացաւ տարածել: Թէ որքան ենք մենք աշխատել «Զարկ» տարածելու համար, այդ երևում է նրանից, որ մեզնում ստացւում է 3 օրինակ «Զարկ». մէկը ստանում ենք մենք, միւսը՝ մեր սպասաւոր Ս. Ղանդկեանը, երրորդը՝ Պօղոս Աճեմեան. ով պիտի կարդայ «տուսեցի-տանդալաղի» (կովկասցիների մականունը) «լուզուեով» զրած կազէթը. այդ Հերթ. Հրայրն էլ գիտէ, բայց ակամայ կուրանում է:

Որպէս զի ընթերցողները գաղափար կազմեն թէ ինչ աստիճան նեղսիրտ և վրէժխնդիր անձինք են «Նոր-Կեանք»-ի մտքի մշակները, մենք, ի չարն գործ դնելով ընթերցողների համբերութիւնը, կխօսենք այդ «բօյկօտի» մասին:

Անցեալ տարի Լուգանսկ է գալիս՝ Հին-Նախիջևանի գաւառի Ս. Կարապետ վանուց մի ինչ որ ուրարակիր տիրացու. այդ մարդը գալով մեզ մօտ, խօսակցութեան ժամանակ, իրաւունք է խնդրում այցելել տեղիս մի քանի հարուստներին. այդ այցելութեան հետևանքն ա՛յն է լինում, որ միւս օրը գալիս է մեզ Պոպովի առևտրական տան կառավարիչ Կիրիլ Եզորովիչ Սալտիկովը և ասում է մեզ, որ «իսկ տիրացու թէ սարկաւազ, շատ նելոֆկի պոլոժենիայի մէջ է ձգել Պոպովենց, ստակ կապահանջէ խիստ тайнственнымъ образомъ, ձեռքները կուգէ պազնել և կասէ՝—«իմիս ինչ մարդ եղածս վերջը կգիտնաք, կոնդակ կստանաք, ես ինչ գիտեմ հաղարշէշիդ բաներ пожалуйста, Տէր—բա, իդա մարդուն մէկ բան արէք. եթէ ասօր բան չանիք, վաղը սհաթի 10-ին պիտի գայ 500 ռ. ստանալու: Իսկոյն և եթ կանչում ենք տիրացուն և հէնց Սալտիկովի ներկայութեամբ առաջարկում անմիջապէս հեռանալ քաղաքիցս. տիրացուն բացատրում է, որ այստեղ թիւրիմացութիւն է տեղի ունեցել. ինքը խնդրել է ճանապարհածախք

մինչև 50 ռ. իսկ Պոպովեանները, չհասկանալով կարծել են, որ ես պահանջում եմ 500 ռ. և այլն: Տիրացուի կոյր բաղտից Լուգանսկում են լինում մեր «աղերքը» որոնք Պետրոս Մանուշակովի և Գ. Քիրիշչեանի հետ գալիս են մեր բնակարանը և տիրացուն յանկարծակի բերելով՝ խուզարկում՝ նրա սուրճ վայելած ըոպէին: Տղէքը վճռում են տիրացուն տանել Պետաիգորսկ և տանում են: Մի քանի օրից յետոյ, տիրացուն վերադառնալով իր «աքսորից» կրկին մտնում է Լուգանսկ և աւելորդ չէ համարում եկեղեցու բակը մտնել և մեր հասցէին մի քանի անվայել խօսքեր ուղղել, կարծելով, որ մենք ենք եղել նրան խուզարկել տուող. վերջը նա համոզուեց, որ խուզարկել տուողն եղել են ուրիշ մարդիկ և ներողութիւն խնդրեց: Ստեփան Օթարեանի խանութում, յիշեալ տիրացուն, կամենալով վրէժխնդիր լինել Գ. Քիրիշչեանին չարձակում է նրա վրայ ծեծելու նպատակաւ և վերջն էլ դուրս է գալիս փողոց ու բղաւում՝ «գօրօգովս, գօրօգովս, ինձ ուզում են ուպանել» Խայտառակութիւնը կատարեալ էր: Կամենալով մի կերպ վերջ դնել այդ անախորժ դէպքին, մենք Ս. Օթարեանի հետ հաւաքում ենք 40 ռ. և առաջարկում տիրացուն թողնել մեր անհիւրընկալ Լուգանսկը: Հա, մոռացայ յիշել, որ տիրացուն Պետաիգորսկից երկու բաց նամակ էր

գրել. մէկը՝ Պոպովեաններին, միւսը՝ Կուշնարեաններին և առանց այլևայլութեան երկուսին էլ վիրաւորել էր կոպիտ խօսքերով: Տիրացուն Լուգանսկից գնում է Մոսկվա և բաւական ժամանակ այնտեղ մնալուց յետոյ, մի հեռագիր է տալիս Պոպովեանների վրայ, որով աւետում է, որ ինքը դարձեալ պիտի երջանկացնէ նոցա իր շնորհաբեր գալստեամբ: Դարձեալ իրարանցում է ընկնում Պոպովեանների տան մէջ. նոյն Կիրիլ Սալթիկովը խնդրում է ինձ՝ հեռագիր տալ Մոսկվայի Արթ. Պոպովեան քահ. և խնդրել՝ յայտնել տիրացուին, որ Պոպովեանները չեն ցանկանում տեսնել նրան: Տիրացուն չի գալիս:

Ահա այդ ժամանակները լոյս է տեսնում Գ. Քիրիշչեանի նամակը՝ տիրացուի մասին: Տիրացուն էլ իր կողմից մի հերքում է գրել տալիս «Նոր-կեանքում», որով ուրանում է թէ իր արած անկարգութիւնները և թէ ժողովրդից ստացած 40 ռ. ճանապարհածախքը (ստացել է Օթարեանի մօտ) և իմիջի այլոց յայտնում է, որ իրեն Պոպովեանների տուն ուղարկողը եղել է Օթարեանը:

Անպատասխան չէր կարելի թողնել այդ նամակը, ուստի մենք և Ս. Օթարեան ուղարկում ենք հերքում, բայց ճշմարտասէր «Նոր-կեանքը» չի տպագրում, իրեն յայտնի պատճառներով: Ժողովրդի բանիմաց դասի բռնն գայրոյթը տես-

նելով՝ բաց նամակով դիմում ենք երկրորդ անգամ և խնդրում տպագրել հերքումները և ի միջի այլոց յիշում ենք, որ ընթերցողները տեսնելով «Նոր-կեանք»-ի ակնյայտի կողմնապահութիւնն կարող են նոր տարուց հրաժարուել թերթը ստանալուց: Նոր-կեանք-ի «հմուտ ղեկավարները» համարում են մեր կողմից եղած նախագգուշութիւնը «բօլօտ» որովհետև նոր տարուց յետոյ մի քանի բաժանորդ պակասում են, ուստի վրէժխնդրութեամբ լցուած տեղ են տալիս հերթացեան-Հրաչի փողոցային նամակին՝ լցնելով թերթի էջերը լուացքի ջրով: Հաւատացնում ենք յուսահատութիւնից գլուխը կորցրած «Նոր-կեանքին», որ մենք երբէք զբաղուած չենք «բօլօտներ» սարքելով չև եթէ մի ըոպէ այսպիսի բան անէինք, ոչ մի համար «Նոր-կեանքի» չէր ստացուի Լուգանսկում: Ամօթ «Նոր-կեանք» ի խումբագրութեան, որ առանց ստուգելու իրողութիւնն, իր խելքին զօռ տալով, ենթադրութիւնների հիման վրայ՝ վիրաւորում է բոլորովին անմեղ մարդուն, ինչպէս երևում է «յառաջագէմ» Նոր-կեանքը» ուրիշ տեսակ է հասկանում անձի անձեռնմխելութիւնը:

Աւելորդ չենք համարում գնել այստեղ «Նոր-կեանք»-ի խմբագրութեան առ մեզ ուղղած նամակի պատճէնը.

Նոր-Նախիջևան, 31 մայիսի, 1906 թ.

Արժանապատիւ Ստեփաննոս քահանայ Պապայեան.

Ձեռնարկելով «Նոր-Կեանք» շաբաթաթերթի հրատարակութեան՝ սրանով խմբագրութիւնս խնդրում է Ձեզ աշխատակցել թերթիս, որի նպատակն է լուսաբանել և արծարծել հասարակական ու ազգային խնդիրներ և ձգտել ընդհանուր կապ հաստատելու Ռուսաստանի հայ գաղութների միջև:

Նոր-Կեանք-ը ունենալով առաջագէժ ուղղութիւն և լինելով ճշմարտութեան ջերմ պաշտպան, չպիտի պատկանէ որևէ կուսակցութեան:

Ի տ. խմբագրութեան

«Նոր-Կեանք» շաբաթաթերթի

Յ. Խարազոզեան.

Այժմ դառնանք հերթեցեան-հրայրի պրավօկատորական նամակին: Հերթեցեան քահանան նայելով թէ ինչ ուղղութիւն դաւանող թերթի մէջ է գրում, ըստ այնմ և փոխում է իր հայեացքները... Նա այսօր եկեղեցու պաշտպան է, վաղը թունդ հակաեկեղեցական, նայած իր անձնական կրքերին: Երբ հակակղերականի դիմակ է հանում մի որևէ հոգևորականի հայհոյելու համար նա ասում է. «Հայ հոգևորականութիւնը իր պատմական անցեալի սև կնիքն է կրում իր վրայ» իսկ երբ հարկաւոր է իր անձնական փառասիրութեան և նիւթական օգտի համար մի բան

շահել, նա ասում է՝ «Լուսոյ Խորան Մայր Աթոռ»:

Երբ «Զարկումն» է գրում. Աւետարանական «Ճշմարտութիւններ» է մէջ տեղ բերում (№ 6 1906 թ), իսկ երբ «Նոր-Կեանքում» ծաղրում է հոգևորականութիւնն ասելով— «վայ քեզ ժողովուրդ. երբ կղերի բուրվառի ծուխը պիտի բանայ քո առաջ, հանդերձեալ կեանքի երանաւէտ հորիզոնները»: Այդ ինչ տիպ է, արժանաւոր մեծ ներսէսների անարժան այլասերումս համանուն աշակերտը: Նոյն ոճով է գրում հերթեցեան, սօցիալ-դեմօկրատի ոճով, «Նոր-Կեանք»-ի 27 համարում ուր անխիղճ կերպով ծաղրում է քահանայական կոչումը՝ յանձին մեր: Հերթեցեան-հրայր «գտնում» է որ մենք խիստ ազան ենք, որ ժողովուրդը, թէ այստեղ և թէ շրջակայքում մեզ չէ ընդունում. հոգաբարձութիւնը և երեցփոխը հրաժարուել են մեր պատճառով. Պոպովի նշանադրութեան առթիւ զնացել ենք Քիշնև ու վերադարձել լանջախաչով և ծաղկեայ փիլոնով:

Ի վերջո՞ Հերթ-Հրայր-«յայտարարում» է ի լուր Հայոց աշխարհի, որ ժողովուրդը համախօսական չէ տուել լանջախաչ ստանալու համար: Պատասխան.—

Ա. Ժողովուրդը թէ այստեղ և թէ շրջակայքում ընդունել է և ընդունում է մեզ, որովհետև մենք ձեզ նման իրեկալի պարսկաստանցի

հայերին ասած չենք «քիւրդ կշինեմ ձեզ՝ տնօրհնէքին փոքր վարձատրելու համար»:

Ընդհակառակը, մենք գնացած չենք մի քանի «նոր քիսայ» մարդկանց տունը՝ նոցա անքաղաքավարի վարմունքի պատճառաւ, բայց այդ մարդկանցից չորսը դարձել են այժմ՝ հասկանալով իրենց սխալը, իսկ երկու չին-Նախիջևանի գիւղացիք յամառաբար շարունակում են իրենց ընթացքը. նոքա էլ, Աստուածային ողորմութեամբ կզղջան, որովհետեւ ճշմարտութիւնը միշտ յաղթող է:

Բ. Չախիրովը հրաժարուել է անցեալ տարի, իսկ տարւոյս մինչև յունիս ամիսը շարունակել իր պաշտօնը. նա հրաժարուել է նախ՝ մի բառ հայերէն չգիտնալու պատճառաւ և երկրորդ՝ մենակութեան: Եթէ նա ուրիշ տեսակ է բացատրել ֆուրօր հանելու համար, կը նշանակէ ճշմարտութեան բարեկամ չէ: չերթ. չրայր իր ստայօդ յօդուածի մէջ մտցնելով Չախիրովի հրաժարականն, յետին մտքերով կամեցել է մեր կողմից մի քանի կարծիքներ դուրս քաշել Չախիրովի պաշտօնավարութեան առթիւ, յուսալով, որ մեր մերկացումներով կվիրաւորենք նրան և ապագայում անբաւականութեանց դուռ կբանանք. բայց այդ մենք դիտմամբ չենք անիլ, որպէս զի չերթ. չրայր չհասնէ իր նպատակին և մի քիչ հիասթափուի:

Գ. Աղօթատանս հոգաբարձութիւնը արձակւած էր չերթեցեան քահանայի օրօք-նրա ձեռքով շնջուած է հոգաբարձական կնիքը: չերթ. ասել է, որ հոգաբարձութիւն պէտք չէ, որովհետեւ շինելու գործ չկայ. մի երեցփոխն էլ բաւական է: Հոգաբարձութիւնը ընտրուած է մեր օրօք. հոգ. Պետրոս Մանուշակովը մինչև օրս էլ հոգաբարձական պաշտօնի մէջ է. սուտ է, հրաժարուած չէ: Անցեալ տարի նա ընտրուեց երեցփոխ, բայց իրաւունք չտուեց համախօսական գրել, մինչև որ ժողովուրդը չընդունէ իր պայմանները. նրա պայմաններն էին՝ կառուցանել ծխական ուսումնարանի և քահանայի համար շինութիւն. վերջացնել աղօթատան սեպհականատէր Բուշնարեանի հետ հաշիւները և այլն. ժողովուրդը չընդունեց. «ախպար, գեներալ-գուբերնատորսկի» պրաւաներ կպահանջէ իգն Մանուշակը, ասացին շատերը:

Սերբերեակովը հաստատուած չէ եղել հոգաբարձական պաշտօնում, ուր մնաց որ հրաժարւէր. նա ընտրուած էր «բերանացի». փորձեց իբրեւ «նորընտիր» հոգաբարձութիւն ժողովել մեզ հետ՝ ուսումնարանի համար, բայց միւս օրը հրաժարուեց, որովհետեւ պարոնի կարծիքով «для этаго надо имѣть нахальство»:

Նրա կոյր բախտից Մ-ի խանութում ժողովարարութեան ժամանակ նստած էր նրա հա-

կառակորդը, որը զայրացնելու համար ասաց. — հաճէ, տուն ալ արթղ բանի մէջ մտիլ իս, քամիլամիշ էղիր հոսէն: Պակասն էլ դորանով լրացաւ: Սալթիկովը հրաժարուել է հոգաբարձութիւնից դեռ անցեալ տարի, այն պատճառով, ինչ պատճառով, նա 7 տարուայ ընթացքում շարունակ ընտրուել է ու հրաժարուել:

Այսօր Հերթ. Հրայր ափսոսում է Սալթիկովի հրաժարուելու առթիւ, բայց մոռացել է՝ նրա հոգաբարձու եղած ժամանակ իր գրած պաշտօնական թուղթը — կոպիտ վիրաւորանքներով, մոռացել է Սալթիկովին «участокъ» հրաւիրելը, մոռացել է ոստիկանութեան գրած թուղթը — по-печитель Салтыковъ укралъ попечительскія бумаги. այժմ կոկորդիլոսի արցունք է թափում:

Այո, Սալթիկովը հրաժարուել է վաղուց, բայց այդ հրաժարականից յետոյ՝ իմ հասցէին շատ գովեստներ է շռայլել...

Դ. Հերթ. Հրայրի ասելով մենք խիստ ազան ենք. ո՞վ է ճառողը ազահութեան մասին. — մարմնացեալ ազահութիւնն. Լուգանսկում չէ պատահել մի պսակ, որ Հերթեցեան քահանան մանրավաճառի սակարկութիւն չսկսէ. մոռացել էք Յ. Բ-ի պսակի ամօթաբեր դէպքը. մոզդոկցի Յ. Մ-ի փախուստը դէպի Ն. Նոր-Նախիջևան և «Դեբալցովօ» կայարանից ձեր հեռագրական խնդիրներով վերադառնալը. ձեր բարեկամ պ. Ա-ի հո-

գեղաւակի ամուսնութեան գործը. տիկին Ա. Փ-ի եղբոր մահուան համար թաղման վկայական տալու 25 ռ. պահանջելը:

Երևակայեցէք, ընթերցող, Հերթ. քահ. այնքան ձգձգում է վկայական տալն և վերջը ի հարկէ չէ տալիս, որ Տ. Մելիքովան կորցնում է բանկում իր փողի տոկոսը — 300 ռ.

Ինչով կարող էք ապացուցանել մեր ազահութիւնը. կարո՞ղ է ժողովուրդը յիշել մի դէպք, որ մենք օրինակատարութեան ժամանակ սակարկութեան մէջ մտած լինենք, ինչպէս Հրայր: Նրա համար ենք «ազան» որ երկու տարուայ քահանայագործութեան ընթացքում, որքան մարդկանց ժողովարարութեան թերթ ենք տուել՝ ամենից առաջ մենք ստորագրել, մինչև անգամ մեր կարողութիւնից աւել. այդ կվկայէ ամբողջ ժողովուրդը:

Ե. Հերթեցեանի ասելով՝ իբր թէ մեր նախազահութեամբ կայացած բոլոր ժողովները փակուել են առանց որոշ հետեանքի գալու, մեր անձնական շահերի!! պատճառաւ:

Դ-ն անարգանքներ է թափել մեզ վրայ, նկատողութիւններ է արել ծխական ժողովում և այլն:

Ոչ մի ժամանակ մեր պատճառով ժողով փակուած չէ. այդ կարելի է ստուգել արձանագրական թերթերով: Մեր օրօք եղած բոլոր ժո-

դոմներում կարմիր թելի նման անցել է տեղոյս աղօթատան քրօնիքական դարձած հարցը, որի պատճառով տեղի են ունեցել ժողովրդի մէջ մեծ անբաւականութիւններ, մի կողմից Քուշնարեանը պահանջել է ժողովրդի խոստացած գումարը, միւս կողմից՝ ժողովուրդը հակառակել է:

Պ. Քուշնարեան վերաւորուած համարելով իրեն, մինչև անգամ սպառնաց աղօթատունը գրաւ դնել, ուստի թեմիս Սրբազան Առաջնորդը մի ամսով փակեց աղօթատունը, մինչև որ ծխականք հատուցին իրենց խոստացածը:

Ինչպէս շատ բաների, նոյնպէս և այդ բանի մէջ խառն է եղել Հերթեցեանի մատը և նրա պատճառաւ էլ աղօթատան հարցը 7 տարի է շարունակուել. Հերթեցեան համոզել է միամիտ ժողովրդին, որ աղօթատան գլխին խաչ դրուած լինելու պատճառաւ՝ Քուշնարեան զրկուած է սեպհականութեան իրաւունքից, այդ ասել են մեզ պ. Քուշնարեան, Աճեմեան և այլք:

Մեր պատճառով են եղել ժողովում «ղալմաղալներ» ասում է Հերթ. Նրայր. միթէ. հապա ինչու մինչև օրս այդ մասին ոչինչ լսած չենք ժողովրդից, կամ ինչու ժողովուրդը բողոքած չէ Հոգ. իշխանութեան մեր բռնած «հակա-ժողովրդական» ընթացքի առթիւ, ինչպէս բողոքել է ձեր արարմունքների առթիւ. այսօր կոնսիստորում ահագին արխիւ է կազմուել Լու-

գանսկից և Թէոդոսիայից դնացած բողոքներից:

Դ. և անարգանքներ է թափել յուլիսի 8-ին ժողովում-մեծ բան է արել. Դ. և հին Նախիջևանի: Պալսալ գիւղացի Հազարապետ Դանիէլեանն է, որ դառն աղքատութիւնից յանկարծ հարստանալով՝ իրեն՝ «Իրան-Թուրանի - Հնդու-Բուխարայի», ինչպէս ասում են աշուղները, բռնապետ է երևակայում. առաջին, որ նա անարգանքներ չէ թափել և երկրորդ՝ եթէ թափէր՝ կստանար իր բաժինը, որովհետև նրա առաջ խեղճ ու կրակ մարդ նստած չէր:

Ահա դէպքի իսկական նկարագրութիւնը:

Յուլիսի 8-ին ժողովում, ուր պիտի վճռուէր աղօթատան հարցը և ընտրուէր երեցփոխ, ժողովի օրինական թիւը պակաս լինելու պատճառաւ, մինչև ժողովի բացուելն, խօսում էին «Իէսից - դէսից». Հազ. Դանիէլեանը խօսում էր շմէնդէֆէրի (Հերթեցեանի սիրած գործի) մասին: Գիտնալով, որ պ. Քուշնարեանը, մինչև ժողովի վերջը սպասելու չէ, ինչպէս սովորաբար անում է, մենք կամենում ենք նախապէս զեկուցանել մեր խօսակցութիւնն տեղոյս նօտարիուսի հետև յայտնել որքան ապառիկ է մնում ժողովրդի վրայ և այլն:

Որովհետև մեր զեկուցումից պիտի երևարով է տուել աղօթ. պարտքը և ով չէ տուել, դորա համար էլ տեղից թռչում է Հերթեցեանի յիշած Դ. և ասում է մօտաւորապէս հետևեա-

լը. — «մենք ուրեմն, էկես էնք երեցփոխ ընտրելու, ուրեմն առաջարկես եմ տէրտէրի առաջարկութիւնը հալա թողնել:»

Ինչո՞ւ, ինչու, տխար, թող ասէ տէր բան որքան ստակ է թոփ եղել, նստարիւսը ինչ է ասել, նկատում է պ. Յակովբ Թովմասեան. նրա հետ միանում են բոլոր ծխականները և տեղն ու տեղն համաձայնութիւն առնում պ. Քուշնարեանից: Ժողովը բացուած ժամանակ Դ-ն դարձեալ ուզում է բաներ յօրինել. բայց երբ տեսնում է, որ չէ յաջողում, բարկացած հեռանում է:

Միւս օրը մեզ յայտնում են, որ Հ. Դ-ն սպառնում է չտալ իրենցից հասանելիք 400 ռ., որպէս զի փորձէ թէ՛ ինչպէս կարող ենք մենք աղօթատան հարցը վերջացնել առանց այդ գումարի: Այդ սոթիւ մենք տեսնում ենք պ. Քուշնարեանի հետ և տեղեկանում, որ մի երկու մարդու չտալու դէպքում նա աղօթ. հարցը չէ թողնելու առկախ դրութեան մէջ, մանաւանդ որ տեսնում է մեր քաջածնեղութիւնները. պարոնի այդ ազնիւ վարմունքից զրգուած՝ մենք յայտարարում ենք, որ պարտքը չտուող անձինք ծխականների ցուցակից կհանուեն. մի քանի օրից յետոյ՝ Դ-ն. հասուցանում է իրենց հառանելիք գումարն. իր փեսաների հետ: Ժողովում պատահել են կռիւներ, զարմանալու ոչինչ չկայ.

հայի ժողովը առանց կռուի չէ կարող լինել. վերջապէս ինչ մեղաւոր է քահանան, երբ նոյն իսկ եկեղեցում թոյլ են տալիս իրենց անլուր հայհոյանքներ, մի շարք անկարգ մարդիկ: Ինչ մեղաւոր է քահանան, երբ հայի մէկը Աստուծոյ տոճարում իր հակառակորդին ասում է...
собаки вы этакия, осабачились...

Զ. Հերթ. Կարագ. չրայրին դիւր չէ գալիս, որ մենք վարձատրուած ենք լանջախաչով և ծաղկեայ փիլոնով. որքան նշանակութիւն ունի ձեր կարծիքը մեր վարձատրութեան վերաբերմամբ: Ինչ ենք արել մենք, որ վարձատրութեան ենք արժանացել. ոչինչ. ձեր իսկական պատկերըն ենք դուրս բերել, լուսանկարչական ճշտութեամբ. այդ փոքր բան է:

Դո՛ւք էք աղօթատան հարցը, երկու տարի արիւն-քրտինք թափելով ազգային սեփականութիւն դարձրել. դո՛ւք էք Փափագեան կտակի գործը (10,000 ռ. արժողութեամբ շինութիւններ) դատի յանձնել, մաշելով պրօկուրօրի, քըննիչի, ոստիկանութեան և փաստաբանների դրուները. ձեր քահանայագործութեան օրօք է եկեղեցու գումարն աւելացել, ձեր քահանայագործութեան ընթացքումն է աղօթատան բաւում 18 սափէն խորութեամբ «հաբէշական» ջրհոր փորուել, ձեր ժամանակովն է ուսումնարանական պիտոյքներ պատրաստուել (պ. Աճեմեանն

նուիրել էր Ուսումնարանի համար նստարաններ, Հերթեցեան ծախել, փողը կերել է)։

Դեռ էք 1905 թուին, Մելիտոպոլում, երեց-փոքի հետ միասին ներկայացել Տաւրիկեան նահանգ. պ. Տրեպովին և, նկարագրելով եկեղեցու ու ուսումնարանի ողբալի դրութիւնը՝ խնդրել միջնորդել Մելիտ. եկեղ. կալուածները վերագարձնել, որպիսի խնդրանաց հիման վրայ՝ նահանգապետը միջնորդել է ներքին գործոց նախարար պ. Բուլիգինի առաջ և յայտնել է, որ հայոց եկեղ. կալուածները գրաւելով վնասուում են ոչ միայն Մելիտոպոլի հասարակական հիմնարկութիւնները այլ և Տաւրիկեան նահանգի բոլոր հայկական եկեղեցիները և ուսումնարանները։

Պ. Նահանգապետի թուղթը մենք կարդացել ենք անձամբ, երբ գնացել էինք Սիմֆերոպոլ, գործի մասին տեղեկութիւն ստանալու։ Իսկ դուք ինչո՞ւ համար էք ստացել լանջախաչ. ձեզ համար ով է միջնորդել։ 1903 թուին դեռ էք պաշտպանել ազգային եկեղեցու շահերը՝ կրծքներդ դէմ տուած գնդակներին... Հերթ. չրայր. «յայտարարում» է... Լուգանսկի Ժողովրդի անկոչ փաստաբանը, այն փաստաբանը, որ ահագին «տուր ու դմբոցով» ինչպէս ասում են, տեղիցս հեռանալուց չետոյ՝ երես ունեցաւ դարձեալ գալու ու «այցելելու» այն մարդկանց, որոնք

տարիներ ընթացքում անքուն գիշերներ անցնելով՝ հազիւ կարողացել են ազատել իրենցից, ամեն տեսակ միջոց գործ դնելով։

Նախ քան յողուածս վերջանալն, յիշենք այստեղ Հերթեցեանի վերջին սխրագործութիւնը Լուգանսկում, որպէս զի ամենայն ինչ կատարեալ լինի։

Անցեալ տարի, աշնանալին ամիսներում, բանտարկւում է մի երիտասարդ՝ Մինաս Հայրապետեան, տաճկահպատակ, որը մանկական հասակից ապրել է Ադէքսանդրապոլում, տեղւոյն Մարտիրոս աւագ քահ. Տ. Պօղոսեանի հովանաւորութեան տակ, իսկ մի քանի տարի առաջ եկել է Լուգանսկ, նախ սպասաւորել է տեղւոյս աղօթատան մէջ ու ապա մտել ծառայութեան մանուֆակտուրի խանութի բաւարար ռոճկով։

Հերթ. գալով տեղս՝ իմանում է այդ և տեսնուելով երիտասարդի հետ բանտում վերցրնում է նրանից 150 ռ. «ազատելու» ծախք և մի քանի օրից լետոյ գնում է Տազանրօզ ու այնտեղից պահանջում 300 ռ. գործի համար։ Թշուառ երիտասարդը, կարծելով, որ մի բան պիտի շինէ, իրաւունք է տալիս փոխադրել իր վերջին կոպէկը Հերթեցեանի անուամբ, բայց ի հարկէ «սարը ծնում է մուկ»։ Հերթ. գնում է այնտեղից Ստաւրապոլ և այնտեղից դարձեալ

պահանջում 400 թէ 300 Օգեսոսա գնալու համար:

Հերթեցեանի վերջին բաց նամակից երեւում է, որ նա այնպէս է կարծել, թէ այդ փողը ժողովրդական է, դորա համար ուզեցել է ծախսել: անկօնտրօլ կերպով, բայց խիստ հիասթափուել է, երբ իմացել, որ փողը թշուառ Մինասինն է:

Մենք, այդ երիտասարդի և գործի առթիւ տեսնուել էինք տեղւոյս հմուտ փաստաբանի և ծանօթ քննչի հետ և հիմնաւորապէս տեղեկացել, որ ոչ մի «կոնսուլ չէ կարող դեր խաղալ այդ գործում, նրան կդատեն ռուսական օրէնքով: այդ պատճառով էլ հասարակութեան մէջ հանգանակուեց 400 ռ. և վարձուեց եկատերինո-սլաւի յայտնի փաստաբան Ալէքսանդրովը:

Պրօկուրօրի թոյլտուութեամբ տեսնուեցանք Մինաս հայրապետեանի հետ. թշուառ երիտասարդը արիւն-արցունք է թափում. Տէր հայր—ասաց նա—որտեղ էիք դուք, երբ թշուառ որբուկիս թալանեցին, միթէ դուք չգիտէիք. գոնէ այնպէս արէք, որ ես լինեմ վերջինն... Տարախտաբար, մենք միայն իմացել ենք այն ժամանակ, երբ փոխադրուած—վերջացած է եղել, եթէ ոչ Հերթեցեան արժան չէր լինիլ ստանալ այդ խոշոր գումարը:

Ահա թէ ինչ արժէք ունի Հերթեցեան-Հրայրի՝ «Նոր-Կեանք»-ի 27 համարում գետե-

ղած յօդուածն և ինչ անձնաւորութիւն է նրա հեղինակը. Իսկ նամակի միւս կէտերի վերաբերմամբ ոչինչ չենք ասում. այդ առթիւ բողոքել ենք Տագանրօգի պրօկուրօրին:

Մեծապատիւ պատուաւոր հոգաբարձու պ. Եղիա Գուշնարեանի՝ «Նոր Կեանք»-ին ուղարկած հեր-
բումն:

Նամակ խմբագրութեան

«Նոր Կեանք»-ի 27 համարում գետեղուած է ճշմարտութիւնից զուրկ մի յօդուած, որով անօնիմ թղթակիցն անպատուում է տեղւոյս արժ. Ստեփաննոս քահ. Պապայեանին և թոյլ է տալիս անխղճաբար ասել, իբր թէ աղօթատան հարցը ձգձգելու պատճառն մեր քահ. է և այլն:

Իբրև աղօթատան վրայ մօտ 16000 ռ. ծախսող, ես աւելի լաւ գիտեմ այդ, քան թէ անկիւնից բարեր ձգող ստախօս «Հրայրը»:

Եթե թարի շարունակուող աղօթատան հարցը՝ իր ցանկալի վախճանն ունեցաւ Ստեփաննոս քահ. անդադար աշխատութեամբ: Նա հասկացրեց ժողովրդեան որ մինչև աղօթատունն ժողովրդական չլինի, ոչ մի շինութիւն չի կարելի կառուցանել նրա բակում, այն ինչ ժողովրդի թշնամիներն հաւատացրել էին նրան, որ ես զրկուել եմ իրաւունքից, թոյլ տալով աղօթատան գլխին խաչ դնել:

Այժմ ալ աղօթատունն պարտք է ինձ 1000
ը., բայց ես հաւատալով քահանայի և պ. Յա-
կովբ Թովմասեանի ազնիւ խօսքերին՝ մի ամիս
առաջ հասարակութեան յանձնողական թուղթն
ստորագրեցի, որը քահանայի միջոցով ուղար-
կեց Սրբազան Առաջնորդին բարձրագոյն
ճուրխին ստանալու համար:

Քահանայի գործ դրած այսչափ աշխ-
տութիւնից յետոյ, անձնական կրքերից կուրա-
ցած, դուրս գալ և անամօթաբար վիրաւորել մ
մարդու, փողոցային մարդկանց վայել բան է:

Վերջացնելով նամակս՝ զգւանքս եմ յայտ-
նում «Հրայրին» և շնորհակալութիւնս Արժ. Ս.
ք. Պապայեանցին, որի աշխատութեան շնորհիւ
ազատուեցայ ես անյարմար դրութիւնից, բամբա-
սանքից, իսկ ժողովուրդը հեռացնելով իր մի-
ջիւղէրէն անբարեկամութեան պատճառները, սեպ-
տեմբերի 1-ին լաւարձաւ:

1905 թ. 13 յուլիսի
Լոս-Անջելոս

7/11. 1922

Սոյն հերքումն, ինչպէս կպահանջէ կար-
ողաբերութեան «առաջագէտ, ճշմարտութեան ջե-
պաշտպան և որ և է կուսակցութեան չափակա-
նող «Նոր-Կեանքին» բայց նա բաշխութիւն չու-
նեցաւ տպագրելու և ճշմարտութիւնն երևան
հանելու:

1907 թ. 16 օգոստոսի
Լոս-Անջելոս

ՍՏԵՓԱՆՆՍ ՔԱՅԱՆԱՅ
ՊԱՊԱՅԵԱՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0195221

